

Міністерство освіти і науки України

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Факультет історії, політології та міжнародних відносин

Кафедра історії України

УКРАЇНСЬКИЙ ТАЄМНИЙ УНІВЕРСИТЕТ У ЛЬВОВІ: СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий магістерський

Виконала: студентка VI курсу, групи 602
спеціальності 014 «Середня освіта (історія)»

Андрійчук Антоніна Степанівна
Керівник: к.і.н., доц. Герегова С.В.

Рецензент:

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № ____

від «__» листопада 2022 р.

В.о. зав. кафедри _____ доц. Гуйванюк М.Р.

Чернівці 2022
Анотація

Дипломна робота присвячена дослідженню створення та функціонування Українського таємного університету, який діяв у Львові в 1921-1925 рр. Університет був створений на хвилі розчарування галицьких українців результатами Першої світової війни. Головним творцем університету було Наукове товариство ім. Шевченка – установа, яка об'єднувала українську інтелектуальну еліту Галичини і ще до війни здобула статус неофіційної української академії наук. Утворення нелегального університету відповідало також інтересам українських політичних сил, які після розпаду Австро-Угорської монархії на деякий час утратили ідеологічні орієнтири, потребували переосмислення програмних положень, а тому шукали об'єкт для прикладання своїх зусиль. Освіта для українців - це основа духовного життя.

У тексті розкривається історичне тло формування українського навчального закладу, з'ясовуються основні передумови та простежується роль української інтелігенції у боротьбі за можливість навчатись рідною мовою. Вагома роль відводиться вивченню особливостей функціонування закладу, професорсько-викладацького складу й студентів, а також навчальних факультетів й кафедр. Окрім того, у дослідженні окреслено політичні дискусії українців та поляків щодо створення легітимного україномовного освітнього закладу.

Ключові слова: інтелігенція, університет, освіта, кафедра, факультет, таємний.

Summary

The thesis is dedicated to the study of the creation and functioning of the Ukrainian Secret University, which operated in Lviv in 1921-1925. The university was created in the period of the disappointment of Galician Ukrainians with the results of the First World War. The main creator of the university was the Taras Shevchenko Scientific Society. This was an institution that united the Ukrainian intellectual elite of Galicia and even before the war had the status of an unofficial Ukrainian Academy of Sciences. The creation of an illegal university also corresponded to the interests of Ukrainian political forces, after the collapse of the Austro-Hungarian monarchy, lost their ideological orientations for a while, needed a rethinking of program provisions, and therefore were looking for an object to apply their efforts. Education for Ukrainians is the basis of spiritual life.

In the text, the author reveals the historical background of the formation of the Ukrainian educational institution, elucidates the main prerequisites and traces the role of the Ukrainian intelligentsia in the struggle for the opportunity to study

in the native language. An important role is assigned to the study of the peculiarities of the functioning of the institution, the teaching staff and students, as well as educational faculties and departments. In addition, the study outlines the political discussions of Ukrainians and Poles regarding the creation of a legitimate Ukrainian-language educational institution.

Keywords: intelligentsia, university, education, department, faculty, secret.

З М І С Т

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ЗМАГАННЯ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.....

1.1. Культурно-просторовий стан українського суспільства на початку ХХ ст. у Галичині.....

1.2. Боротьба за український університет під час Революції 1917-1921 рр.....

1.3. Перші спроби організації курсів.....

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ...

2.1. Професорське тло університету.....

2.2. Секретаріат і канцелярія університету.....

2.3. Наукові виділи й навчальний процес.....

2.4. Останні роки функціонування університету та його «згасання».....

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ПОЗИЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.....

3.1. Проекти українського університету у польському сеймі.....

3.2. Дискусії й компроміси у вирішенні університетського питання (1924-1939 рр.).....

ВИСНОВКИ.....

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА.....

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність. Змагання українців за можливість здобувати освіту рідною мовою є одними з найбільш яскравих сторінок суспільно-політичного життя минулого, особливо помітним цей процес був у Галичині у другій половині XIX – початку XX ст. Поразка в польсько-українській війні призвела до ліквідації визвольних змагань та встановлення польського політичного й культурного панування. Розуміючи важливість освітніх реформ, зміни першочергово стосувались інтелектуальної сфери. Львівський університет було перейменовано на університет Яна Казимира. Польська влада провела нововведення, що абсолютно не влаштовували українських студентів. Мова викладання в університеті – польська. У 1919 р. було також затверджено документ, в якому йшлося про ліквідацію усіх українських кафедр та сповіщено про звільнення усіх українських професорів.

У такій культурній атмосфері й постало унікальне освітнє явище – таємний Український університет, який став прикладом боротьби для всієї громадськості за свою національну ідентичність та право отримувати освіту рідною мовою. Університет став реакцією суспільства на зміни, впроваджені польською владою. Важливість вивчення українських культурно-освітніх змагань минулого важко переоцінити, адже й сьогодні, у час російсько-української війни, ми зіштовхнулись із прагненням ворога винищити нашу національну самобутність, наш культурний код, заперечити українців як націю. Виходячи із цього, ретельне вивчення особливостей боротьби за створення та функціонування таємного Українського університету у Львові дозволить краще зрозуміти форми та прояви культурно-освітніх змагань минулого й створити якісні проєкції боротьби у сучасності.

Об'єктом дослідження є українсько-польські культурно-освітні змагання 20-их рр. XX ст.

Предмет дослідження – створення, організація, освітньо-наукове функціонування та культурний вплив таємного Українського університету у Львові.

Мета дослідження полягає у комплексній науковій характеристиці та аналізі організаційних культурно-освітніх та наукових трансформацій у Львівському таємному університеті 1921-1925-их рр.

Поставлена мета зумовлює наступні дослідницькі **завдання**:

- з'ясувати культурно-просторовий стан українського суспільства на початку ХХ ст. у Галичині;
- реконструювати перші проекти та особливості створення Таємного університету;
- простежити спроби організації навчальних курсів;
- виявити особливості студентської самоорганізації;
- охарактеризувати навчальний та науковий процес в Університеті;
- розкрити міжнародну діяльність Університету;
- визначити причини «згасання» закладу;
- розкрити україно-польські взаємини щодо пошуку компромісного вирішення питання про функціонування україномовного Університету.

Територіальні межі дослідження охоплюють Львів, як університетське місто, у період його перебування у Польській державі міжвоєнного періоду.

Хронологічні рамки дослідження обумовлені часом існування Українського таємного університету у Львові: 1921-1925 рр.

Історіографія дослідження. Першою науковою роботою з означеної проблематики стала праця «Український університет у Львові» відомого публіциста й науковця Василя Мудрого, який був одним із організаторів університету та його секретарем. У ній зосереджені окремі нариси з історії створення та функціонування закладу, а також елементи мемуаристики. Окрім того, слід зазначити, що вказана праця виступає водночас як джерело,

адже містить окремі елементи спогадів автора про життя й функціонування Таємного університету. [52]

З прийняттям незалежності України та відкриттям архівів підсилюється інтерес та зростає можливість науковців до дослідницької діяльності в галузі висвітлення окремих аспектів формування духовної культури українського народу, у тому числі й україномовних інституцій, які діяли на українських землях всупереч політики влади. Проте наукові студії проблематики створення й функціонування Львівського таємного університету й досі не є представлені повноцінною узагальнюючою працею монографічного рівня, що актуалізує наше дослідження.

Для розкриття культурно-просторового стану українського суспільства наприкінці ХІХ - початку ХХ ст. у Галичині, що визначав передумови створення українського університету у Львові, стали у нагоді науковий доробок дослідниці Л.Шологон [97] «Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848-1914 рр.)», а також ряд праць, присвячених різним аспектам діяльності «Просвіти» у Східній Галичині: І. Зуляка [22], О. Лисенка [43], О. Малюти [49] та ін. Автори, зокрема, акцентують увагу на ролі громадських організацій, насамперед «Просвіти», на пробудження національної самосвідомості галицьких українців в означений період.

Щодо вивчення історії Українського таємного університету у Львові Університету активізувався й було опубліковано ряд статей з історії його функціонування такими дослідниками як П. Хобзей [96], Ю. Головач[15], П. Лазечко[42]. Варто виокремити працю Ю. Головача, де простежено діяльність викладацького складу університету. Окремі нариси суспільно-політичного життя в контексті україно-польського антагонізму знаходимо у монографії В. Качмара «За український університет у Львові». [26] Втім, вказана праця не висвітлює період існування Таємного університету.

Варто наголосити на нових векторах досліджень навколо Університету на початку ХХІ ст. У світлі дослідницьких зацікавлень постали

окремі діячі закладу та роль наукових організацій дотичних до його роботи. Серед найбільш помітним праць виділяємо статтю Л. Козака, автор висвітлив діяльність першого ректора Університету В. Щурата [31]. Цікавими є роботи А. Кліша [29], В. Виздрика [12], де автори розкрили роль студентства у створенні українського закладу у Львові. Вартою уваги є стаття М. Мудрого, присвячена історії створення університету й реакції польської влади на функціонування закладу [53]. Тим не менш, обрана нами проблематика й досі не має повноцінного комплексного дослідження.

При написанні роботи нам стали у нагоді також праці з історії української освіти узагальнюючого характеру. Так, важливою подією в українській історіографії стало перевидання в 2001 р. «Історії освіти на Україні» С. Сірополка [80], яку автор писав понад двадцять років. Перше видання побачило світ у 1927 р. у Львові, проте більша кількість екземплярів була знищена. Автор доопрацював попереднє видання, створивши цілісну концепцію розвитку освіти в Україні, охопивши період хрещення Русі до перетворень радянської влади (до 1940 р.). Цікавим є погляд автора на розвиток освіти загалом та діяльність університетів зокрема на українських землях у міжвоєнний період. У цьому контексті використано низку праць, присвячених розвитку освіти саме в Галичині [74, 80, 81], проте в яких автори лише побіжно торкаються проблематики вищої освіти в краї в означений період.

Джерельна база. Основу роботи склали опубліковані спогади учасників наукового процесу Університету. Серед основних джерел мемуаристики виділяємо матеріали Юліана Редька [6], Йосифа Сліпого [4], Є. Давидяка та І. Фещенка-Чопівського [5]. Вказані праці дозволяють окреслити політичне тло існування Університету, особливості навчального процесу, формування професорсько-викладацького складу й суспільно-політичних й культурних взаємин між студентами й громадськістю у досліджуваний період.

Також значну дослідницьку цінність становить архівний матеріал, вміщений у відділі рукописів Архіву І. Крип'якевича за номером 149 із Львівського архіву Бібліотеки В. Стефаника, де подано перелік студентів й викладачів Таємного університету. Для нас це надзвичайно важливе джерело, яке дозволяє простежити якісний та кількісний склад студентства у різні роки діяльності університету, конкретизувати кількість студентів на різних факультетах й кафедрах. Крім того, ми маємо змогу окреслити викладацький склад окремих наукових відділів. Втім, як зазначив дослідник М. Мудрий, джерельна база вивчення Таємного університету у Львові є надзвичайно обмежена, що зрештою не дозволяє комплексно дослідити час існування й функціонування закладу.

Методологічну основу роботи склали принципи науковості, історизму, об'єктивності, загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Для розв'язання дослідницьких завдань використано методи аналізу та синтезу, порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний і ретроспективний.

Мета та завдання обумовили відповідну **структуру роботи**, яка складається зі вступу, трьох розділів, поділених на параграфи, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. ЗМАГАННЯ ЗА УКРАЇНІЗАЦІЮ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

1.1. Культурно-просторовий стан українського суспільства на початку XX ст. у Галичині

Таємний Український університет постав у Львові у драматичний період після поразки українських сил в Галичині у польсько-українській війні 1918–1919 рр., коли українське суспільство продовжило обстоювати свою ідентичність вже не військовими методами. Це унікальне явище у нашій історії з'явилося як реакція суспільства на впроваджені польською владою змін, зокрема в царині освіти. Відразу після захоплення Львова Львівський університет (тоді мав ім'я Франца І) був перейменований на університет Яна Казимира, а чинні українські кафедри скасовані. Мовою викладання залишилася тільки польська мова. 14 серпня 1919 р. ректорат університету Яна Казимира оголосив, що в університеті будуть здобувати освіту лише громадяни Польської держави, які служили в польській армії, та громадяни держав-союзниць Польщі. Невдовзі подібні розпорядження польський уряд зробив для усіх університетів. Зрозуміло, що таким чином права на університетську освіту на окупованій Польщею території та взагалі у Польській державі позбавлялись учорашні противники поляків – українці, що зі зброєю в руках воювали за українську державу. Проблематичним був також виїзд на навчання за кордон. В українському суспільстві розпочався процес пошуку виходу із ситуації, що склалася. [26, с. 16]

Для розуміння культурно-просторового стану українського суспільства на початку 20-их рр. у Галичині варто розглянути процеси, які відбувались тут, починаючи з 1860-тих років. Саме тоді велася вагома дискусія за дегерманізацію, себто «віднімечення» львівського університету. У 1867 р. українські студенти львівського університету внесли петицію до віденського уряду, щоб замінити німецьку урядову мову українською. У 1869 р. тодішній віцемаршал галицького сейму Юліан Лаврівський виступив у сеймі з

проектом утворення окремих українських кафедр для всіх предметів філософського та правничого факультетів. Потім аж до 1880 р. нічого суттєвого в університетській акції із боку українців не сталося. Щойно 16 вересня 1880 р. відбулося віче українських студентів з ініціативи віденської «Січі», на якому висунено домагання нових українських кафедр у львівському університеті та української мови для внутрішнього урядування в університеті. У 1881 р. українські студенти робили заходи для заснування кафедри української історії у львівському університеті. У 1882 р. ця справа була предметом нарад на зборах львівського «Академічного Братства». На другому загальностудентському віче у Коломиї 7 серпня 1884 р. прийнято постанови в справі введення українських викладів на всіх факультетах львівського університету і, зокрема, в справі заснування кафедри української історії. Уже 19 жовтня 1889 р. відбулося у Львові велике віче української студентської молоді, на якому найбільше уваги присвячено справі української мови у львівському університеті. Кафедру української історії засновано аж у 1894 р. і мала вона назву – «Кафедра історії Сходу Європи». [52, с. 4]

Після довгої перерви виринула українська університетська справа аж 20 грудня 1898 р. в австрійському парламенті. Український посол о. Данило Тянячкевич домагався від імені цілої Української Парламентарної Репрезентації заснування окремого українського університету у Львові. У ж році взяло ініціативу в українській університетській справі Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові. Воно виготовило відповідний меморіал до віденського уряду. Його підтримали й інші українські установи, а зокрема «Просвіта». Результатам тих заходів було те, що у 1900 р. засновано на філософському відділі львівського університету другу кафедру української літератури. [26, с. 17]

13 липня 1899 р. відбулося у Львові велике віче українських студентів із усіх університетів Австрії, присвячене виключно університетській справі, і воно започаткувало новий період у боротьбі за університет. Передовсім віче

пішло цілковито шляхом о. Данила Тянячкевича й висунуло домагання повного українського університету у Львові. Природно, що це зібрання студентів викликало велике обурення серед поляків. У березні 1900 р. дійшло у львівському університеті, у зв'язку з постановами цього віча, до серйозної сутички між українськими і польськими студентами. У цій сутичці взяли участь до 20 поранених поляків і 3 українців. 14 липня 1900 р. відбулося у Львові чергове віче українських студентів, на якому повторено домагання окремого українського університету та вислано відповідні представлення у цій справі до віденського уряду. Акцію студентства підтримали відповідними меморіалами всі українські наукові та культурно-освітні товариства. [52, с. 5]

Втім, з усіх цих домагань і заходів не вийшло нічого змістовного. Тому вже 8 жовтня 1901 р. відбулося знову загально-студентське віче у Львові, присвячене виключно університетській справі. На ньому, крім резолюцій про потребу заснування українського університету, ухвалено також т. зв. мінімальні домагання щодо українських прав в існуючому львівському університеті. Віче домагалось упорядкування численних кафедр виключно на українську мовою викладання, усунення усяких перепон у навчальному процесі, призначення українських екзаменаторів для всіх державних іспитів і введення для потреб української університетської молоді університетських друків на українській мові. На цьому віче молодь, як бачимо, уже не ставила ультимативно справи негайного заснування українського університету у Львові. [26, с. 18]

Це своєрідне зменшення лінії боротьби за окремий український університет не призвело до жодних успіхів, але, навпаки, зробило університетські польські чинники ще більше суворими, ніж досі. Після цього управа університету почала перекреслювати навіть деякі вже набуті права для українців. Зокрема, коли усі письмові види робіт студенти-українці виконували українською, а університетська адміністрація ці друки приймала: тепер українські письмові роботи адміністрація університету відхиляла. Цей факт спричинив з боку українських студентів цікаву реакцію. У день 19

листопада 1901 р. українські студенти провели віче в університетському будинку. Ректорат не дав дозволу. Українські студенти влаштували віче без дозволу. [26, с. 18]

Під час віче відбулася демонстрація українських студентів на вулицях Львова. Університетська влада почала слідство у справі віча і демонстрацій та припинила виклади в університеті. П'ять українських студентів звільнено з університету, а польський університетський сенат видав заклик до польського студентства, щоб воно стало в обороні університету перед «виявом здичавіння» українських студентів. У відповідь на це українські студенти рішили на своєму віче 1 грудня 1901 р. залишити львівський університет і перейти студіювати у інші австрійські університети поза Галичиною. В історії боротьби за український університет ця її стадія znana під назвою «сецесії». [52, с. 6]

Сецесію українських студентів профінансував український народ. Загальнонаціональна збірка на цю ціль дала поважні фонди. Сецесія закінчилась разом із літнім семестром 1902 р. Вона віднайшла широкий відгомін у цілій Європі. Єдина польська, зокрема ж львівська, преса осуджувала гостро сецесію та намагалась доказати, що українці не мають ніяких прав до львівського університету, а далі, що вони взагалі до свого університету ще не дозріли. Всі ці події мали належний відгомін і в австрійському парламенті, але української університетської справи вони ні на крок не просунули вперед. [26, с. 19]

У Львові серед українських наукових кіл виринула у зв'язку з усіма університетськими подіями думка заснувати приватний український університет. Реалізовано цю думку було не одразу. У 1904 р. Було організовано «Наукові вакаційні курси», що були присвячені передовсім українознавству. Викладали на них українські професори зі Львова і з «Великої України». Взяла в них участь і наддніпрянська університетська молодь. [53, с. 36]

Від осені 1905 р. почалися у львівському університеті великі проблеми

для українських студентів у зв'язку з імастрикуляцією. Польська університетська влада не хотіла погодитись на те, щоб українців імастрикулювати по-українськи. На весну 1906 р. ректор університету відмовив українським студентам у дозволі на віче тому, що їх делегація просила на це дозволу «по-українськи». Тоді відбулось віче всупереч забороні. Між українськими й польськими студентами дійшло до бійки, яка закінчилась пораненням кількадесяти студентів поляків і українців. В 1907 р. при імастрикуляції повторились знову неприємні факти української мови. Українські студенти зорганізували в університеті віче, у час якого потурбували університетського секретаря Віняжа, розбили в кількох викладових залах обладнання та здемолювали університетську стеллу. Ректорат викликав в університет поліцію, яка арештувала 116 українських студентів. У тюрмі студенти почали голодівку. Вона тривала чотири доби. Вкінці у наслідок голодовки усіх студентів з тюрми було звільнено. У зв'язку з цими подіями в університеті накинувся на українську молодь у пресі польський письменник Генрік Сенкевич і зневажив її. Відбутий в тій справі судовий процес у Відні закінчився компромітацією Сенкевича й виправданням студентської молоді. [52, с. 7]

Виходячи із наведених вище обставин, українська університетська акція сильно зпопуляризувалась у цілому світі. Поляки виявили із того приводу своє невдоволення у той спосіб, що в пресі зневажали українську молодь, цілий український народ і його минуле. Українське громадянство, репрезентоване своїми науковими, культурними та освітніми установами, посилило свою акцію в університетській справі. В австрійському парламенті справа набрала гострих форм. Її моніторила українська Парламентарна Репрезентація. Вона між іншим годилась на признание польського характеру для існуючого львівського університету під умовою, що у Львові буде заснований український університет. Переговори з урядом у цій справі спаралізували поляки, точніше віденське парламентарне «Коло польське». З них нічого не вийшло. [26, с. 19]

У 1910 р. у березні знову дійшло знову до нелегального віча українських студентів у львівському університеті. Студенти протестували проти польських заходів зробити львівський університет чисто польським. Крім цього, на віче прийняли рішення про те, що львівський університет мусить бути патріотичним так довго, поки не буде заснований окремий український університет.

У перших днях липня 1910 р. відбулося ще одно нелегальне віче українських студентів у львівському університеті, яке закінчилося криваво. Від револьверних пострілів польських студентів загинув український студент права Адам Коцко і важко поранений в ногу студент Леонтович. Під час бійки та стрілянини між польськими й українськими студентами увійшла до університету поліція, що заарештувала тільки українських студентів. Таким чином аж 128 українських студентів опинилося у тюрмі. Польські студенти взяли до демонстрацій на вулицях Львова і до громлення українських інституцій. Епілогом тих сумних подій став судовий процес проти 1101 українських студентів під замітом убивства Адама Коцка. Польський суд засудив тоді в лютому 1911 р. 70 українських студентів на 1 місяць тюрми, п'ятьох – на три місяці, а решту – на два тижні тюрми. Так виглядала тоді інтерпретована й репрезентована поляками справедливість у Львові. І по цих сумних фактах українська університетська справа не просунулась ні на крок уперед. Поляки робили все можливе для того, щоб австрійський уряд не пішов на поступки для українців в університетській справі. Українська Парламентарна Репрезентація у віденському парламенті, маючи на увазі безвиглядність усяких інтервенцій та петицій в університетській справі до уряду, розпочала 26 березня 1912 р. в парламенті велику обструкцію. [52, с. 8]

Ця так звана інструментальна обструкція (зроблено її за допомогою різних музичних інструментів!) паралізувала роботу парламенту. Щойно тоді уряд почав робити заходи не так у справі українського університету, але передовсім у справі припинення обструкції. У довгих і складних переговорах

уряд проголосив заяву про те, що український університет буде заснований, а Українська Парламентарна Репрезентація припинила обструкцію. Однак вже перші кроки уряду в українській університетській справі, кроки, що мали теоретично підготовний характер, зустрілися з дуже сильною опозицією польського парламентарного представництва. Польську парламентарну репрезентацію сильно підтримували в її акції проти заснування українського університету львівський університет і львівська міська рада. (Голова австрійського уряду дав польському парламентарному «Колові Польському» запевнення, що без і згоди «Кола» ніякого кроку їв справі українського університету не зробить. [52, с. 9]

У травні 1912 р. українські студенти бажали влаштувати у львівському університеті віче та зайняти становище до цих подій. Ректорат віче не дозволив. Польська преса почала писати на тему, що, мовляв, заснування українського університету це «casus belli» і («казус беллі») із Росією, яка українського університету у Львові собі не бажає. Українська Парламентарна Репрезентація почала у парламенті нову обструкцію. Уряд почав знову переговори. Коли ж віденське парламентарне «Коло Польське» під напором уряду згодилося остаточно на утворення українського університету у Львові, почали до Відня надходити польські петиції й навіть прибувати деякі депутати, які протестували проти осідку українського університету у Львові. Це спричинило нові труднощі. Українська Парламентарна Репрезентація, не добившись нічого, перейшла до обструкції. Міністр освіти Гусарек у зв'язку із обструкцією заклав у парламенті декларацію, у якій висловив зобов'язання уряду заснувати український університет до шести років. Обструкцію припинено. Нові переговори вів уряд одночасно із українцями і поляками. [26, с. 20]

У грудні 1912 р. вони закінчились узгодженням проекту у т. зв. відручному цісарському письмі в університетській оправі. Це письмо передбачало заснування українського університету не пізніше початку 1916 р. До часу заснування українського університету мав бути затриманий

утраквізм тодішнього львівського університету. Коли б відповідний законопроект про заснування українського університету, що мав бути внесений у 1914 р. до парламенту, не був ухвалений, тоді 1 жовтня 1916 р. усі українські кафедри львівського університету мали бути виділені їм в окрему університетську установу з українською мовою навчання. Але і це не був кінець боротьби. Бо поляки і далі перешкоджали українській освітній боротьбі. [26, с. 21]

На початку липня 1913 р. всеукраїнський студентський з'їзд прийняв постанову про те, що український університет мусить бути заснований у найкоротшому часі і що до того часу українська студентська молодь не допустить до того, щоб теперішньому львівському університетові признати виключно польський характер. У 1914 р. нічого помітного в університетській акції не зайшло. Цісарське письмо так і не побачило світа і тим самим заснування українського університету перед вибухом великої війни не було гарантувало. Вибух великої війни перервав на деякий час подальшу боротьбу за український університет.

1.2. Боротьба за український університет під час Революції 1917-1921 рр.

Вихід зі Львова російської армії дав поштовх львівському Науковому Товариству ім. Шевченка в лютому 1916 р. проявити ініціативу до заходів щодо заснування українського університету у Львові. Воно виготовило відповідний меморіал до австрійського уряду в тій справі. За ним пішли інші українські установи. Однак ні меморіал, ні делегації до уряду університетської справи не заактуалізували і не зробили її близької реалізації. Щойно берестейський договір із 9 лютого 1918 р. між Україною та Австрією створив нові перспективи і для реалізації: справи українського університету. До цього договору був заключений ще додатково таємний договір про поділ Галичини на польську й українську разом із Буковиною. Коли б цей договір був зреалізований, була б автоматично вирішилась і справа українського

університету у Львові. Однак Австрія цього договору не зреалізувала, бо його не визнавала, а потім й зовсім розпалась. [52, с. 10]

У листопаді 1918 р. розпочалась польсько-українська війна. Після захоплення Львова поляки негайно ополонізували львівський університет. Усі українські кафедри покасували, а університет назвали університетом короля Яна Казимира. Українським студентам вступ до університету заборонено. Коли ж польсько-українська війна закінчилася і маси українського студентства, що вернулися з української армії через польські концентраційні табори додому, бажали відновити своє навчання, то виявилось, однак можливостей не було. Виявилось, що всі високі школи не тільки у Львові, але й у цілій Польщі були для українців недоступні. Для української університетської молоді утворилось важке положення, з якого треба було шукати виходу. Цього виходу шукали українські наукові установи за ініціативи молоді. [26, с. 22]

Поляки скасували всі українські кафедри у львівському університеті. Зробили вони це безправно, бо Східна Галичина знаходилася тоді тільки під польською окупацією. Поляки із тим не рахувалися. Не зважаючи на те, що версальські переможці не надали тоді Польщі суверенних прав над Східною Галичиною, ректорат львівського університету видав 14 серпня 1919 р. розпорядок, на основі якого в університет могли бути прийняті тільки такі кандидати, які були польськими громадянами й служили в польській армії. Так всі українські студенти не мали можливостей студіювати у львівському університеті, бо ж не тільки ніхто з них не служив у польській армії, але, навпаки, величезна більшість українського студентства вела боротьбу проти польської армії в рядах української армії. Цей розпорядок львівського університету не втратив своєї сили і в 1920 р., коли польсько-українська війна фактично закінчилася. До розпорядку ректорату львівського університету долучились потім ще й розпорядки польського уряду цілком подібного змісту, що відносилися до всіх університетів у Польщі. [26, с. 23]

Отже, українська університетська молодь не мала змоги продовжувати й

кінчати своїх студій ні у Львові, ні взагалі в Польщі. Крім того не мала вона змоги виїжджати легально на студії поза кордони Польщі, бо польська влада не давала на це дозволу. Українське громадянство не могло погодитись з таким станом речей і почало шукати виходу із цієї важкої ситуації. [53, с. 37]

Маючи великий досвід у боротьбі за справу Українського університету за австро-угорського панування наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. у Львові, першими розв'язання проблеми запропонували вчені НТШ. Так, 19 серпня 1919 р. дійсні члени НТШ Василь Щурат, Іларіон Свенціцький, Іван Крип'якевич, Богдан Барвінський та Володимир Герасимчук після наради постановили: *«[...] за конечне прийти в поміч українській університетській молодези, яка бажає щиро присвятитися своїм студіям в ціле осягнення потрібного їй образования, дати ініціативу до засновання українських університетських курсів у Львові в об'ємі трьох повних факультетів: філософічного, юридичного і теологічного. Як ініціатори, порішили названі звернутися до Наукового товариства ім. Шевченка з пропозицією, щоб воно взяло в свої руки реалізацію їх думки, присвячуючи розважанню її одно з найблизших засідань Виділу і всіх трьох наукових секцій...»*. [52, с. 11]

Протягом місяця сформовано програму занять на зимовий семестр 1919/20 академічного року і вже 20 вересня її видано друкарським способом.

Через тиждень, 27 вересня, про намір розпочати університетські курси офіційно повідомлено представника влади у Східній Галичині, який оперативно, того ж дня, заборонив проведення цих курсів. Спроби оголосити їх під патронатом інших українських організацій, які мали право влаштувати курси на основі своїх статутів, а саме від імені Товариства наукових викладів імені Петра Могили та Ставропігійського інституту, закінчились подібно.

При розповіді про історію таємного Українського університету не можна оминати студентський рух. Адже тодішні студенти (серед яких було багато колишніх вояків Галицької армії, що не встигли вступити в університет або перервали в ньому навчання через війну) були однією з

рушійних сил при творенні цієї інституції та весь час займались забезпеченням її діяльності. [26, с. 24]

Тому то вже 19 серпня 1919 р. зародилася серед українських учених і педагогів Львова ініціатива заснувати приватні університетські курси для українського студентства. Цю справу почало реалізувати «Наукове Товариство ім. Шевченка» у Львові згідно зі своїм статутом. Підготувивши курси, воно повідомило про свій намір утворити курси представника польської окупаційної влади і вже 20 вересня 1919 р. оголосило в пресі програму університетських курсів на зимовий семестр 1919/20 академічного року. 27 вересня 1919 р. польська окупаційна влада курси заборонила. З уваги на те справу курсів перебрало на себе «Товариство Наукових Викладів ім. Петра Могили», що мало право влаштувати такі курси на Основі § 3 свого статуту. 13 жовтня 1919 р. воно зголосило окупаційній владі, що приступає до організації курсів. Одначе до цього не дійшло, бо влада і ці курси заборонила. Програма цих наукових курсів була така сама як тих, що їх підготувало «Наукове Товариство ім. Шевченка». На ці Заборони пішли з українського боку відповідні протести і відклики до вищих польських інстанцій, але вони ніколи не були налагоджені. У березні 1920 р. заповів у пресі влаштування університетських курсів Львівський «Ставропігійський Інститут» і одночасно повідомив про це владу. Влада а ці курси заборонила не зважаючи на те, що «Ставропігійський Інститут» мав право і привілей, затверджений ще польськими королями і ніким гіе скасований, не тільки на наукові виклади чи наукові курси університетського характеру, але й на ведення власної високої школи. [52, с. 12]

Українська університетська молодь, позбавлена змоги вчитись, кинулась до організаційної праці. Вона відновила всі студентські організації, а саме Товариство «Академічну Громаду», «Студентський Союз», «Медичну Громаду» та «Кружок Правників». У цих організаціях ожило студентське життя, а рівночасно з тим зародилась ініціатива до самоосвітніх змагань.

У 1920 р. «Академічна Громада» ввійшла в контакт із ректоратом

львівського університету в справі студій українських студентів на університеті. Одній із делегацій «Академічної Громади» ректорат заявив, що українські студенти, які бажатимуть студіювати на університеті, муситимуть при вписах доставити свідоцтво лояльності супроти Польщі, виставлене котроюсь із польських «організацій народових» і поліцією. Ясно, що з переговорів нічого не вийшло. [26, с. 25]

Восени 1920 р. при студентських організаціях утворюються автоматично систематичні університетські курси, на яких викладають професори для невеликої кількості студентів. Вони, зважаючи на позбавлення змоги отримати повну вищу освіту, розпочали активну діяльність для, щоб її здобути. Спершу було відроджено роботу студентських передвоєнних організацій. Серед них виділялась «Академічна громада», навколо якої почали гуртуватись студенти^б. У своїх спогадах Софія Панкевич-Смішко згадує, що після відновлення організація перенесла свій осідок з будівель при церкві святого Юра до Народного дому. Па загальних зборах «Академічної громади» на початку 1920 р. вирішено створити гуртки, які б займались організацією і проведенням вищих наукових курсів, де б викладали професори для невеликої кількості студентів. Так, у березні студенти політехніки, філософії та медицини утворили гурток математиків-природничників. 15 квітня 1920 р. розпочали роботу вищі технічні курси, у той же час почалися і медичні, а восени при «Академічній громаді» починають також діяти філософські та правничі курси. [26, с. 26]

Чимдалі, на курси починає зголошуватись усе більше студентів. У будинку «Академічної громади» вже не можна було забезпечити проведення курсів для такої кількості охочих. Підшуковуються аудиторії в інших приміщеннях (зокрема, в будинку НТШ, будинку «Просвіти», Національному музеї), запрошуються нові викладачі, розширюється програма занять, викладання набуває систематичного характеру. Па засіданні Головної ради Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили у Львові від 21 листопада 1920 р. постановило: *«У справі університетських курсів*

рішено: Після оголошення і акцентування першої серії звичайних викладів оголосити систематичні популярно-наукові виклади для студентів університету. Щоби не наразитися на заборону з боку польських властей виклади мають оголошувати *successive* під окремими заголовками, найперше курс історії, відтак літератури і т.д. Своїм порядком мається даліше інтерпелювати польську владу в справі дозволу на офіційні університетські курси». [52, с. 13]

Під час канікул робота тривала: 1-3 липня 1921 р. у Львові відбувся з'їзд українського студентства Східної Галичини. Результатом його роботи стала резолюція з 21 пункту, третина з яких була присвячена питанню Українського університету. Зокрема, постановили продовжувати творення високих шкіл у Львові, закликали студентів до навчання у Львові, а не за кордоном (крім тих, хто вибирав собі спеціальність, фахової освіти для якої в краї не могли забезпечити), оголосити бойкот тим, хто вступав у польські університети, а також їхнім батькам. [53, с. 37]

У той же час відбулось і засідання викладачів університетських курсів та тих, хто мав долучитись до викладання, на якому вибрано перший сенат Українського університету на 1921/22 академічний рік. Ректором став Василь Щурат, проректором Мар'ян Панчишин, деканами Мирон Кордуба на філософському, Володимир Вергановський на правничому, Іван Куровець на медичном факультетах. До складу Сенату ввійшли ще продекани Володимир Левицький, Макс Левицький і Максим Музика і делегати: Іван Крип'якевич, Роман Ковшевич і Мирон Вахнянип. Секретарем Сенату обрали І. Крип'якевича. Сенат відразу розпочав створення наукової програми і добору викладачів. [26, с. 27]

У вересні 1921 р. всі рішення і практичні кроки щодо організації у Львові Українського університету підтримала і схвалила Українська міжпартійна рада – на той час найвища українська політична установа в Галичині.

Запис на вступ до Українського університету почався 15 вересня 1921 р.

Перед цим через українську пресу було оголошено прохання за підписом В. Щурата до львівської громадськості надавати помешкання студентам, що мали приїхати на навчання. Це викликало незадоволення польського студентства і воно вимагало від поліції недопущення діяльності Українського університету. Реакція поліції вилилась у ревізію у приміщеннях «Академічної громади». При ревізії забрано близько 80 індексів з попереднього року університетських курсів й кілька чистих вписових карт. Як наслідок, приміщення було опечатане (згодом, 18 березня 1922 р. була заборонена сама «Академічна громада»). Також у поліції були допитані ректор університету В. Щурат, активні студенти Я. Чиж і М. Матчак. [53, с. 37]

У неділю 25 вересня Степан Федак, один із лідерів української студентської молоді у Львові і в той же час бойовик Української Військової Організації (УВО), вчинив замах на голову Польської держави Юзефа Пілсудського, який приїхав до Львова на відкриття «Східних торгів». Ю. Пілсудський залишився неушкоджений, але було поранено львівського воєводу Казимира Грабовського. Приводом для акції став перепис населення, що був оголошений владою ще влітку і мав відбутися 30 вересня. Українська громадськість була проти цього, бо Східна Галичина на міжнародному рівні формально ще не була визнана за Польщею. [52, с. 14]

Те, що С. Федак був студентом Таємного університету, підштовхнуло польську пресу пов'язувати замах С. Федака з творенням Українського університету. Тому після замаху репресії проти українських студентів набули масового характеру. Багато студентів було заарештовано. Також арештовано в перших днях жовтня ректора університету др. В. Щурата, секретар» др. Б. Варвінського та кількох професорів Українського університету, які просиділи у в'язниці декілька місяців. Крім того, на викладачів університету був й інший тиск. Так, Рада шкіл закликала всіх професорів Українського університету, що займали державні посади, надати пояснення про викладання в Українському університеті. В адвокатській палаті хотіли

притягнути до відповідальности тих юристів, які викладали в університеті.
[26, с. 28]

Незважаючи на розгорнуті переслідування, 23 жовтня відбулася урочиста інавгурація у великому залі Народного Дому. Це все відбулось легально, тому що організовувалось від імени Товариства наукових викладів ім. Петра Могили. Інавгураційну промову, замість ректора В. Іцурата, що перебував в ув'язненні, виголосив проректор др. Мар'ян Панчишин.

Через переслідування студентів і закриття чинних студентських організацій 20 листопада 1921 р. відбувся II з'їзд українського студентства у Львові, на якому було створено «Краєву студентську організацію», що стала центральною для усіх українських студентів Галичини. Вона вибрала провід. Українську крайову студентську раду (УКСР), а найвищим органом був загальний крайовий студентський з'їзд. Одним із головних завдань новоствореної організації було забезпечення роботи Українських високих шкіл.

Переслідуючи діяльність університету, поліція викривала заняття і зривала їх, вриваючись у приміщення, де вони проходили. Доводилось шукати нові «недискредитовані» приміщення, які іноді тільки приблизно надавались до проведення лекцій. Проводили обшуки професорів і студентів, а також у їхніх приватних помешканнях. 10 грудня 1921 р. о 6-й годині поліція одночасно вдерлась до шести приміщень, де в той час проходили лекції. Зокрема, у приміщенні школи Українського педагогічного товариства (з 1926 р.– «Рідна школа») на вул. Мохнацького, 12 (нині – Драгоманова, 12) майже годину 67 студентів стояли, піднявши руки. Поліція провела обшук, конфіскувавши список присутніх, конспекти, приладдя, а 8 студентів забрала до відділку. Проводились допити професорів, які викладали лекції, в їхніх квартирах робили обшуки. Так, 11 грудня 1921 р. проведено ревізію в домі Кирила Студинського. [52, с. 13]

З пізнішого меморіалу Сенату Українського університету довідуємось, що протягом першого року діяльності університету заарештовано понад сотню студентів, частина з яких просиділа у в'язниці більше року.

Арештовували також викладачів університету, а ті, хто перебував на державній службі, постали перед дисциплінарним судом.

Попри поліцейські облави, університет працював. Під кінець першого навчального року 28 травня 1922 р. відбулось засідання Сенату університету, на якому проведено вибори керівництва. Ректором знову залишився В. Щурат, а проректором – М. Панчишин. На медичному факультеті деканом став М. Вахнянин, продеканом – І. Куровець, делегат – М. Музика, а на правничому і філософському факультетах декани і продекани після виборів залишились ті самі. На цьому ж засіданні затверджено офіційну назву: Український університет у Львові. [53, с. 38]

У грудні 1920 р. уже діють повноцінні університетські курси з трьома відділами: філософським, правничим і медичним. На філософському відділі викладання почалося 17 грудня 1920 р. На них записалося 17 студентів, а заняття проводило 9 викладачів, на медичному – 14 студентів і 3 викладачі, а на правничому – 18 студентів і 7 викладачів.

Розростання курсів поставило питання їх координації і керівництва. Так, у квітні 1921 р. була вибрана управа філософського факультету: господар – Василь Щурат, заступник господаря – Володимир Левицький, секретар – Іван Крип'якевич. На правничому: господар – Володимир Вергановський, заступник господаря – Макс Левицький; секретар – Роман Ковшевич. На медичному: господар – Мар'ян Панчишин, заступник – Максим Музика. Головою сенату курсів обрали В. Щурата, тогочасного голову НТШ. [26, с. 28]

У першій половині квітня 1921 р. керівництво Львівського університету запросило до себе українських студентів. «Академічна громада» 16 квітня вислала на зустріч з ректором, професором Емануелем Махеком, делегацію у складі Михайла Матчака, Осина Філяса та Івана Мойсея. На запитання ректора, на яких умовах вони б бажали вчитися в університеті, представники «Академічної громади» представили меморіал, де серед інших вимог відзначали, що українське студентство бажає повернення університету до

стану, у якому він перебував перед початком польськоукраїнської війни, повернення українських професорів, а також, щоб приймали до нього всіх українських студентів без застережень і без посвідчень лояльності від польських урядовців, установ чи організацій. На ці домагання ректор Махек сказав: «Щоб ставити такі вимоги, треба виграти війну. За програму війну мусите бути покарані». На тому контакти з Львівським університетом закінчились, а українські студенти оголосили йому бойкот. У відповідь на це польська влада закрила 29 квітня 1921 р. Український студентський союз, який виступив з цією ініціативою. [52, с. 14]

Університетські курси протривали до 30 червня, коли відбулось урочисте закінчення академічного 1920/1921 року. Перший правничий іспит склали 33 студенти, з них 16 з відзнакою, другий правничий іспит склав один студент. Крім того, на філософському відділі коллоквиї (колоквиуми) склали 12 студентів, на медичному – 16, на правничому – 37. [53, с. 38]

У той час була актуальною в варшавському сеймі справа університету для українців, але з дислокацією у Станіславові. Проти осідку університету в тому місті запротестували тамтешні поляки і тому, мабуть, ця справа перестала бути актуальною. У середині квітня 1921 р. ректорат львівського університету бажав сконтактуватись із українським студентством. «Академічна Громада» вислала до ректорату своїх представників. Ректор університету запитав їх, чого вони бажають від університетської влади, щоб вступити до університету. Представники «Академічної Громади» заявили, що бажають повернення в університеті тієї академічної ситуації, яка була до 1916 р. перед вибухом українсько-польської війни, і приймання на студії всіх українських студентів без ніяких застережень і без усяких довідок про лояльність від старостів, чи поліції та польських «організацій народових». Ректор Махек заявив, що такі умовини можуть ставити, тільки ті, що виграла війну, а «ви за програму мусите, бути покарані». Таким чином усі контакти з львівським університетом перервались.

1.3. Перші спроби організації курсів

Ми вже згадували, що при студентських організаціях у Львові існували систематичні університетські курси, які добре прооперували. В лютому 1921 р. «Товариство Наукових Викладів ім. Петра Могили» поробило заходи, щоб їх залегалізувати перед окупаційною владою як свої систематичні, наукові курси. Влада заборонила Товариству ведення курсів. Головним мотивом заборони було те, що з курсів користали і нечлени Товариства. Тому то вже в березні 1921 р. Товариство зголо-сило нові курси, тим разом виключно для членів Товариства і подало владі докладну їх програму. (Ці курси окупаційна польська влада теж заборонила. [53, с. 38])

У перших днях липня 1921 р. відбувся у Львові загально-студентський український з'їзд. На ньому вирішено приступити до творення приватного українського університету у Львові дорогою доконаних фактів. Університет мав складатися із трьох факультетів, а саме: філософського, правничого та медичного. Медичний факультет мав бути неповний, бо міг обіймати тільки перші два роки медичних, теоретичних студій. Так само ухвалено приступити до організації вищих технічних студію. Одночасно відбулися наради професорів, що досі викладали на університетських курсах, разом із новими силами, що були» намічені на професорів приватного університету. Народи закінчились постановою приступити до організації українського університету. Згідно із цією постановою зорганізовано Сенат Українського Університету, вибрано ректора й деканів поодиноких відділів. Ректором університету став доктор Василь Щурат. Українська Міжпартійна Рада, як найвища тоді українська політична установа в краю, затвердила в вересні 1921 р. всі постанови та практичні кроки в напрямі урухомлення університету. Головою Міжпартійної Ради був тоді д-р Володимир Бачинський, що особисто не був наставлений прихильно до цієї університетської акції. Не зважаючи на те, Міжпартійна Рада дала цій акції свою політичну апробату. Так то ціле українське громадянство стало на

становищі творення українського університету у Львові власними силами без огляду на те, яке буде до цього становище польської окупаційної влади. [52, с. 15]

Дуже важливою, а може й найважливішою справою при творенні університету, що був подуманий як нелегальна установа з уваги на окупаційну владу, було матеріальне його забезпечення. В основу матеріального чи краще фінансового забезпечення університету лягли гроші прислані на цю ціль із Америки. Прислала їх Українська Робітнича Громада в Нью-Йорку заходами Григорія Цеглинського. В американських доларах була це невелика сума, бо тільки тисяча доларів, але в тодішній польській валюті ця тисяча доларів мала велику вартість, бо виносила більш як половину тодішньої річної державної дотації на утримання повного львівського університету в польських марках. Та це не було все, бо в липні й серпні та вересні українське студентство перевело по цілому краю збір допомоги на університет у грошах і збіжжям. Збір дав великі маси збіжжя й багато грошей. Матеріальне забезпечення університету було повне, але крім того було запевнене й утримання відповідних студентських допомогових установ. [26, с. 29]

Уже 15 вересня 1921 р. почались записи в університет. І тут же почались перші репресії польської окупаційної влади передусім проти університетської канцелярії. Вона спершу була приміщена провізорично в кімнатах «Академічної Громади». Польська влада «Академічну Громаду» за те розв'язала, себто на початку замкнула й опечатала. Однак тим університетської канцелярії польська влада не зліквідувала. Ця канцелярія потім так законспірувалась, що аж до кінця існування університету її польській владі викрити не вдалось, дарма, що вона переводила вписи, проводила порядок викладів, мала в розпорядженні тисячі особистих документів українських студентів, каталоги, щоденники, індекси і т.д. [53, с. 39]

Як ми вже зазначали, 26 вересня 1921 р., український студент, поручник

Української Галицької Армії Степан Федак виконав на львівському Ринку атентат на тодішнього начальника польської держави Юзефа Пілсудського, що приїхав до Львова на відкриття чисто польської Імпери «Східніх Торгів». Пілсудський з атентату вийшов цілим, але львівський воєвода Грабовський, був поранений. По атентаті пішли сильні репресії проти української молоді та громадянства. Атентат був ділом таємної революційної організації, що звалась «Українська Військова Організація» (УВО). Організація нічого спільного з українською університетською акцією не мала, але, не зважаючи на те, репресії супроти українського студентства прийняли були безпосередньо по атентаті масовий характер. Та це української університетської акції не заложило. 23 Жовтня 1923 р. відбулась інавгурація університетських викладів. Інавгураційний виклад відбувся легально під фірмою «Товариства наукових викладів ім. Петра Могили». [52, с. 16]

Польська преса намагалася зв'язати справу атентату з університетом. Вона висувала твердження, що атентат на начальника польської держави і творення українського університету – це діло одних рук. Польська влада спершу не орієнтувалася в справі і тому арештувала в зв'язку з атентатом ректора українського університету д-ра Василя Щурата, секретаря університету д-ра Богдана Барвінського та кількох професорів. Усім їм довелося просидіти кілька місяців у слідчій тюрмі. Але й це не заложило університетської акції. Виклади відбувалися правильно. Були вправді випадки, де слідчим органам вдавалося заскакувати деякі виклади, але це на хід цілої акції не мало ніякого від'ємного впливу, навіть тоді, коли було й більше число арештованих з-поміж студентів. З кінцем червня 1921 р. закінчився перший рік студій на українському університеті. [52, с. 17]

Аналіз першого академічного року цікавий. Усіх кафедр на університеті було в цьому році 58, з чого на філософському відділі 26, на правничому 22, а на медичному 10. Крім того було ще 8 кафедр для технічних студій. На філософському факультеті викладали такі професори й доценти:

1. Д-р Степан Балей;
2. проф. Михайло Галуцинський;
3. д-р Богдан

Барвінський; 4. д-р Іван Брик; б. д-р Ярослав Гординський; 6. д-р Філярет Колесса; 7. д-р Ілярій Свеиціцький; 8. д-р Кирило Студинський; 9. д-р Василь Щурат; 10. д-р Мирон Кордуба; 11. д-р Іван Крип'якевич; 12. о. д-р Спиридон Кархут; 13. д-р Володимир Кучер; 14. д-р Юліян Гірняк; 15. д-р Володимир Левицький і д-р Микола Чайковський і(математика); 16. д-р Роман Цегельський; 17. д-р Олександр Тисовський; 18. проф. Леонид Білецький; 19. проф. Петро Холодний; 20. Антін Генсьорський; 21. д-р Іван Зілінський; 22. д-р Юрій Волинський; 23. проф. Плятон Лушпинський; 24. проф. Юрій Рудницький; 25. д-р Іван Раковський; 26. д-р Остап Макарушка. Крім того викладали ще на філософському віділі проф. Роздольський, а в академічному році 1924/25 проф. Михайло Возняк. Коли український університет перестав існувати, тоді деякі з наведених професорів стали професорами польських університетів, а саме: д-р Степан Балей у Варшаві, д-р Мирон Кордуба теж у Варшаві, д-р Іван Зілінський у Кракові, а проф. Леонид Білецький на українському Вільному Університеті в Празі.

На правничому факультеті викладали:

1. проф. д-р Володимир Вергановський, 2. д-р Володимир Охримович, 3. д-р Роман Ковшевич, 4. д-р Макс Левицький, 5. д-р Маріян Глушкевич, 6. д-р Ярослав Олесницький, 7. д-р Олекс. Надрага, 8. д-р О. Марітчак, 9. д-р Євген Давидяк, 10. д-р Юліян Лещій, 11. д-р Степан Шухевич, 12. д-р Степан Баран, 13. Володимир Децикевич, 14. Петро Сосенко, 15. проф. Йоаникій Шимонович, 16. д-р Микола Чубатий, 17. д-р Іван Кміци-кевич, 18. д-р Станислав СтаросольськийДЭ. о. д-р Василь Лаба, 20. д-р Володимир (Ривюк, 21. Михайло Корчинський, 22. Михайло Русин, 23. д-р Іван Куровець {судова медицина).

На медичному факультеті викладали:

1. д-р Маріян Панчишин, 2. д-р Максим Музика, 3. д-р Олександр Барвінський, 4. д-р Олександр Щуровський, 5. д-р Мирон Вахнянин, 6. д-р Олександр По-долинський, 7. д-р Олександр Пелех, 8. д-р Юліян Гірняк, 9. д-р Леонтій Максимонько; інші катедри були спільні із філософічним

факультетом.

На політехнічних студіях викладали:

1. інж. Віктор Лучків, 2. інж. Іван Баріцівський, 3. інж. Володимир Монастирський, 4. інж. Євген Нагірний, 5. ініж. Васюта, 6. інж. Всеволод Левицький та інші. Душею цих студій був інж. Віктор Лучків. [52, с. 16]

В університеті було записаних 1028 студентів, у тому числі й 69 студенток. Із того на філософському факультеті було 235 студентів, на правничому 608, а на медичному 185 студентів. Все це звичайні повноправні студенти, але крім них було ще 230 надзвичайних студентів. Таким чином усіх записаних на університеті було 1258. На технічні студії було вписаних у цьому академічному році 150 студентів. [53, с. 39]

Перший рік існування (українського університету пройшов під знаком великої моральної перемоги українського руху. Проти переслідування університету польською владою, проти наклепів польської шовіністичної преси – українське громадянство боролось консеквентно й успішно. Вся університетська праця відбувалася в замаскованих приміщеннях, а деякі виклади відбувалися просто таки в сутеренах або пивницях, щоб забезпечити їм спокій та охоронити перед нападами поліційних органів. [26, с. 29]

Черговий академічний рік в українському університеті почався «нормально». Але місце переслідувань з польського боку і реакції на них з української сторони було доволі стійким. На 16 жовтня 1922 р. була запроваджена інавгурація університетських викладів у залі «Музичного Товариства ім. Лисенка». На інавгурацію складались промова ректора д-ра В. Щурата і виклад проф. д-ра Іларіона Свенціцького. Оба виклади були оголошені під фірмою викладів «Товариства Наукових Викладів ім. Петра Могили». Поліція на виклади не дозволила. Голові «Товариства Наукових Викладів ім. Петра Могили» проф. І. Раковському заборонила взагалі влаштувати якінебудь виклади на майбутнє. Зібрані перед будинком «Музичного Товариства ім. Лисенка» студенти й представники українського громадянства, що прийшли на інавгурацію та застали Обставлений і

бережений польською поліцією будинок, влаштували демонстрацію. Вони відспівали національний гімн і кілька патріотичних українських пісень, на що zareагувала польська поліція змаганням розігнати зібраних. Тим часом зібрані студенти зформували похід через місто з піснями «Не пора» й іншими на устах. [52, с. 17]

Після інавгурації пішла інтенсивна праця, але не надовго. Бо ось 5 листопада 1922 р. були розписані вибори до польських законодавчих установ і в Східній Галичині. З уваги на те, що Сх. Галичина не була ще признана дефінітивно Польщі, з уваги на те, що суверенні права над цією територією належали ще до т. зв. Ради Амбасадорів переможних держав – ці вибори були у Сх. Галичині розписані безправно. Українське громадянство вибори збойкотувало. Щоб забезпечити собі сякий-такий спокій у часі виборів польська влада заарештувала на час виборів у Сх. Галичині майже всю українську інтелігенцію, у числі яких 20 тисяч чоловік, а в тому числі майже поголовно всіх студентів університету й урядовців університетської канцелярії. Арештування почались під кінець жовтня. Всі арештовані просиділи в тюрмі місяць.

У зв'язку з останніми подіями і взагалі у зв'язку з усіма переслідуваннями університету польською владою Сенат Українського Університету вислав 15 листопада 1922 р. окремий меморіал до Союзу Народів у Женеві і до Ради Амбасадорів у Парижі з апелем, щоб вони взяли в оборону право українського народу на науку й зокрема заопікувалися українським університетом у Львові та захистили його перед переслідуванням польського окупанта. У меморіалі читаємо: «З уваги на те Сенат Українського Університету звертається у цій справі за підтримкою й опікою до тих, які на основі міжнародніх договорів і їх постанов є фактичними й правними суверенами Сх. Галичини, до Найвищої Ради Мирової Конференції. Сенат Українського Університету застерігається заздалегідь від киданої представниками Польщі та її східньогалицької Окупаційної влади клевети на Український Університет, немов би то він був

не науковою інституцією, але заорбом політичної маніфестації. Така клевета, подиктована окупантам національним польським шовінізмом та імперіялізмом у відношенні до українського народу у Сх. Галичині, а не фактичними даними. До Сенату Українського Університету і до професорського тіла не входить ні один політичний діяч, а виключно представники української науки. Найкращим доказом на те, що не політика є завданням університету, є те, що за один рік існування Університету 136 студентів склало фахові іспити, а крім цього на всіх виділах відбуто 750 кольоквій. Усіх юдногодинних кольоквій на салому філософічному виділі відбуто 1.175. В Чехо-Словацькій Республіці львівський Український Університет знайшов стільки признання й авторитету, що студії на ньому визнано офіційно рівнозначними та рівновартними зі студіями всіх чесько-словацьких державних університетів. Маючи на увазі 91. статтю Сан-Жерменського договору, підписаного дня 10. вересня 1919 р., як також рішення Найвищої Ради (Мирової Конференції з дня 25. червня 1919 р. Сенат Українського Університету звертається цим до найвищої Ради Мирової Конференції держав Антанти, як до суверена Сх. Галичини, в проханнім взяти в оборону перед польською окупаційною владою найвищу наукову інституцію українського народу в Сх. Галичині і причинитися до створення для Українського Університету відповідних умов явного існування та праці. Робить це Сенат Українського Університету в ім'я свободи науки, в ім'я вселюдської культури й права до неї всіх вільних і поневолених, а не в ім'я якоїсь політичної маніфестації. Крім цього Сенат Українського Університету протестує проти вищеописаного насильства, що його допустилася польська окупаційна влада, спольонізувавши безправно львівський університет Франца І. в 1918 р. Сенат Українського Університету цим твердить, що до теперішнього львівського університету, прозваного університетом Яна Казимира, як і до всіх його наукових засобів і бібліотек має неоспоримі права український народ Сх. Галичини, а тому Сенат Українського Університету домагається вільного доступу до всіх

цих наукових засобів та бібліотек теперішнього польського університету для всіх українських професорів; і студентів. Тепер ввели в університетській бібліотеці такі практики» що хто не є професором або студентом польського університету, а щонайменше поляком, той не має права користати з бібліотеки. Треба ствердити, що це явище не лише в високій мірі аномальне,» але й невимовно кривдяче весь український затал Сх. Галичини». [52, с. 17]

На цей меморіал Сенат Українського Університету відповіді не дістав, але він був предметом розважань у Парижі та в Женеві і спричинив полякам немало клопоту. Та це самої справи не змінило тобто, українському університетові це нічим не допомогло.

Втримати університет на плаву дозволила «Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові», яка відіграла величезну роль в справі українського університету. Її створено окремою анкетною українського громадянства 12 лютого 1923 р. В анкеті взяли участь представники всіх українських центральних, наукових, культурно-освітніх, господарських й економічних установ, а також представники усіх політичних партій. Очевидно, що в анкеті взяли участь також представники Сенату українського університету і політехніки (в акад. р. 1922/23 існувала вже політехніка як окрема українська висока школа) і представники українського студентства. Покликана анкетною до життя Кураторія Українських Високих Шкіл складалася з 21 членів, вибраних анкетною, з ректорів обох високих шкіл, трьох представників українського університетського Сенату та трьох представників українського студентства. Разом мала Кураторія 30 членів. Цілий склад Кураторії був побудований на системі представництва. [26, с. 30]

Отже, між 21 вибраними анкетною членами Кураторії були представники «Наукового Товариства ім. Шевченка», («Просвіти», Українського Товариства 'Педагогічного «Рідна Школа», «Сільського Господаря», «Центробанку», «Земельного Банку», «Центросоюзу», і т.д., а крім того представники політичних партій: Української Трудової (давніше

націоналдемократичної) Партії, Української Партії Цаціональної Роботи «Заграда»), Української Соціалістично-Радикальної Партії, Української Соціально-Демократичної Партії і навіть представники москвофільської партії т. зв. «Галицко-Русской організації» (точніше лівого відлomu москвофільів, що зформувався пізніше у партію «Сель-Роб»). [52, с. 18]

Крім того Кураторія мала право в міру потреби вербувати нових членів. Так заложена Кураторія мала дбати перш за все за матеріальне забезпечення університету й політехніки, а крім того старатися відповідно розмірувати абсольтентів українського університету на працю та накінець дбати про висилку на дальші заграничні студії тих студентів, що в українських вищих школах студій завершити не могли. Відносилося це до студентів, медицини, що могли в українському університеті завершувати тільки перші два роки студій, і до студентів політехніки, обмежених своїми студіями у Львові також тільки до перших двох років науки. [53, с. 36]

Так була поставлена справа на початку, при закликанні Кураторії до життя. Пізніше припали і політичні справи, зв'язані з університетом, а це тому, що були в ній заступлені всі політичні групи, а далі ще й тому, що ні одна політична партія окремо й самостійно університетської справи трактувати не бажала і тим самим ні одна власної університетської концепції не мала. Тому найлегше було складні політичні питання, пов'язані з університетом, переливати на Кураторію. [53, с. 38]

30 червня 1922 р. закінчився 1921/22 перший академічний рік Українського університету у Львові з такими підсумками: всіх студентів було 1258, в тому числі 69 студенток. На філософському відділі було 235 звичайних студентів (з них 35 студенток), на правничому відділі було 608 дійсних, у тім числі 12 студенток, на медичнім відділі 185 звичайних, у тім числі 22 студентки. Решту становили так звані надзвичайні слухачі та госпітанти. Для того, щоб бути звичайним студентом, потрібно було подати документи про закінчення класичних та реальних середніх шкіл. Хто був не в змозі це зробити, міг проходити навчання лише як надзвичайний студент або

госпітант. [26, с. 31]

Вже від початку першого академічного року при університеті почав працювати четвертий відділ, технічний, але вже до кінця 1921/22 академічного року він набув характеру окремої вищої школи і вже з наступного року почав діяти як нелегальна Українська політехнічна школа (з вересня 1923 р.– Українська висока технічна школа). Ректором був інженер Віктор Лучків. Усіх кафедр на Українському університеті було того року 58, з них на філософському відділі було 26, на правничому 22, а на медичному 10. В Українській політехнічній школі кафедр було 8, а студентів 1503. [52, с. 19]

З часом справа таємного Українського університету і загалом Українських високих шкіл (так називали таємні університет і політехнічну школу разом) почала звучати на міжнародному рівні. Після запрошення українських студентів 1921 р. на з'їзд Першої міжнародної студентської конференції в Брюсселі, з'являється ідея з'їзду всього українського студентства. Так, влітку 1922 р. в Празі пройшов Конгрес українського студентства західноукраїнських земель та еміграції. На ньому були представники від Українського таємного університету, які ознайомили усіх зі складними умовами діяльності закладу та розповіли про переслідування польською владою. Делегати конгресу звернулися до представників Всеукраїнського студентства в усіх країнах світу з проханням допомогти таємному навчальному закладу хоча б морально, щоб найшвидше домогтися його визнання більшістю закордонних вищих навчальних закладів. Учасники Конгресу надіслали до Генуезької конференції протест проти дій польської влади в Східній Галичині стосовно університету. Від секретаріату конференції надійшла відповідь, що це питання буде порушуватись перед польським урядом. [26, с. 32]

Також на Конгресі для координації роботи всього загалу українських студентів було створено Центральний союз українського студентства (ЦЕСУС), а для матеріального забезпечення студентів на еміграції –

Централя допомоги українського студентства (ЦЕДУС) з осідками в Празі. ЦЕСУС став членом Confederation Internationale des Etudiants, відтак справа університету постійно порушувалась на конгресах цієї організації. [53, с. 38]

Після заснування ЦЕДУСу все більше студентів почало виїжджати на навчання за кордон. УКСР не мала заперечень для виїзду тих студентів, хто мав власні кошти на це. Однак, якщо кандидат на закордонне навчання розраховував на допомогу ЦЕДУС, то мав отримати згоду УКСР. А для цього існували певні умови: зокрема, допомогу надавали тільки тим, хто не міг отримати потрібної вищої освіти в краї через брак відповідних фахових українських вищих шкіл. Серед вимог було знання однієї з іноземних мов або, що цікаво, есперанто, штучної мови, яка тоді була дуже популярна і подавала надії, що зможе стати універсальною мовою міжнаціонального спілкування. При цьому до переліку тих іноземних мов не входили німецька, російська, чеська, італійська, тому що їх знала більшість студентів.

Одним із наслідків інтервенції українського студентства на міжнародну арену став закон про воєводську автономію і про заснування Українського університету впродовж двох років, прийнятий польським Сеймом 26 вересня 1922 р. Готуючи цей закон, польська влада мала на меті схилити Раду Лмбасадорів до передачі формальних прав на Східну Галичину Польській державі. [53, с. 39]

Разом з тим 5 листопада 1922 р. польський уряд запланував провести вибори до Сейму. Східна Галичина також була включена у виборчий процес і поділена на округи, хоча остаточно за Польщею ще не була визнана. Українські радикальні сили, зокрема УВО, на знак протесту почали кампанію проти виборів, яка, крім пропагандистської роботи, складалась з актів саботажу та терору проти польських урядовців і полонофілів з українського середовища (найбільш відомим стало убивство Сидора Твердохліба, що був кандидатом на посла до Сейму). Тому наприкінці жовтня 1922 р. у зв'язку із ситуацією, спричиненою проведенням виборів у Східній Галичині, польська влада на місяць арештувала майже всю українську інтелігенцію, зокрема,

майже всіх студентів університету й урядовців університетської канцелярії. Відтак навчання на цей період призупинилось. [52, с. 17]

15 жовтня 1922 р. Товариство наукових викладів ім. Петра Могили планувало провести інавгурацію університетських викладів у приміщенні Музичного товариства ім. Лисенка. Польська поліція перешкодила проведенню лекцій, а голові Товариства І. Раковському заборонила влаштувати будь-які виклади. Всіх, хто прийшов на інавгурацію й очікував на промови ректора В. Щурата і професора І. Свенціцького, поліція не пустила у приміщення. У відповідь на це студенти і представники української громадськості! влаштували гучну демонстрацію. Вони співали український національний гімн та патріотичні пісні. Коли поліція почала їх розганяти, студенти організовано пройшли вулицями міста зі співами. [53, с. 40]

Через такі переслідування польської влади 15 листопада 1922 р. Сенат таємного Українського університету надіслав меморіал до однієї з найвпливовіших міжнародних організацій того часу – Найвищої Ради Мирової конференції в Парижі та Союзу народів у Женеві, детально описуючи ситуацію, в якій проходила університетська діяльність. У меморіалі висловлювались сподівання на допомогу Найвищої Ради, в ім'я свободи науки, протест проти насильства окупаційної влади та польського шовінізму, прохання про створення умов для забезпечення нормальної життєдіяльності! університету. [26, с. 33]

Протягом року існування університету збільшилась кількість кафедр на філософському і правничому факультетах. Це означало і збільшення кількості викладачів. Патріарх Йосиф Сліпий у своїх «Споминах» писав, що запрошували навіть його для викладання канонічного права на правничому факультеті. Активною була діяльність фахових студентських товариств. Було створено товариство «Філософська громада», яке об'єднувало понад двісті студентів. При ньому діяли гуртки: україністів, історичний, природничий, класичної філології, математичний. [53, с. 41]

Зважаючи на прийнятий 26 вересня 1922 р. польською владою закон про майбутнє заснування українського університету, УКСР вирішила докласти всіх зусиль, щоб легалізувати Український університет у Львові як приватний університет. З цією метою УКСР скликала Анкету (колегіальне вирішення проблеми). На Анкету, що відбулася 12 лютого 1923 р., було запрошено Сенат університету, провідників українських політичних партій і керівників культурних установ. Було вирішено продовжувати університетську акцію, а також вибрано Кураторію, яка складалась із ректорів Українських високих шкіл, представників університетського Сенату, трьох представників студентства та представників українських організацій. Головою Кураторії обрано Володимира Децикевича, колишнього віце-намісника Галичини за Австро-Угорської монархії, а в той час члена Тимчасового самоуправного віділу у Львові. Він був незмінним керівником Кураторії за весь час існування, а незмінним її секретарем був Василь Мудрий. [52, с. 17]

У той час польська влада проводила переговори з українцями про відкриття університету за посередництвом графа Станіслава Лося, який мав реноме відомого українофіла. З українського боку в них брав участь ректор Українського університету В. Щурат. Невдача переговорів привела до непорозумінь у Сенаті університету, взаємних звинувачень, унаслідок чого В. Щурат пішов з посади ректора 8 березня 1923 р.

14 березня 1923 р. відбулась подія, яка змінила політичну реальність для українців: приєднання Східної Галичини до Польщі. Рада Амбасадорів видала акт про визнання прав Польської держави на Східну Галичину, із застереженням, що на території останньої потрібний автономний устрій. Тепер відбулось формальне визнання польської влади. Але початковий ентузіазм українських студентів у справі Українських високих шкіл ще не згас, тому на зборах голів повітових і окружних студентських рад 27 березня вирішили всіма засобами продовжувати розпочату справу. [26, с. 34]

Нові реалії спричинились до скликання Кураторією другої Анкети у

справі Українських високих шкіл. Крім учасників попередньої Анкети, у новій брали участь делегати від Волинської Української парламентарної репрезентації та представники української преси (всього було 108 учасників). Питаннями, які обговорювали, були легалізація Українських високих шкіл та їх удержавлення. За результатами роботи Кураторія подала петицію для польського Сейму і Сенату з проектом вирішення питання Українських високих шкіл. Сейм переслав петицію до освітньої комісії, яка її так і не розглянула. [52, с. 18]

В договорі було виразне застереження, що в Сх. Галичині буде введений автономний устрій. По цій даті круто змінилося положення українського населення у Сх. Галичині, а тим самим ускладнилася і справа ведення українського університету. Польська влада взялася тепер за інші методи боротьби з українським університетом, ніж досі. Вона видала розпорядок про дисциплінарні доходження проти тих державних урядовців українців, себто проти професорів і суддів та лікарів, які були на державній службі й одночасно викладали на українському університеті. Знову ж супроти тих професорів українського Університету, що були незалежні від держави під матеріальним оглядом, застосувала тактику накладання грошових адміністративних кар за виклади в українському університеті. Чим далі, тим ці репресії були сильніші. У 1925 р. вони набрали таких розмірів, що важко було далі вести університет. І тому з кінцем другого семестра в акад, році 1924/25 в липні 1925 р. роботу університету й політехніки на необмежений час припинено. [26, с. 35]

20 травня 1923 р. відбулася друга анкета в справі Українських Високих Шкіл. В цій анкеті крім учасників з попередньої, першої анкети, брали ще участь представники української преси і представники Волинської Української Парламентарної Репрезентації. Всіх учасників було 108. Анкету склали у той час Куратори. Вона поставила на порядок нарад дві справи: 1. справу легалізації українських високих шкіл, яку мало б перевести окреме, залегалізоване статутове Товариство, і справу удержавлення українських

високих шкіл. Анкета висловила погляд, що обидві справи треба вести рівночасно й тим самим обидві ці акції акцептувала. Легалізацією мало зайнятися статутове Товариство «Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові». Анкета прийняла відразу і предложений Кураторією, а випрацьований проф. В. Децикевичом статут нового Товариства. [52, с. 19]

До Головної Ради статутного Товариства «Кураторія Українських Високих Шкіл у Львові» мало входити 16 представників українських наукових, культурних, освітніх і господарських установ і таке саме число з вибору на загальних зборах. Членом Кураторії міг бути кожний український громадянин.

Кураторія вислала 30 червня 1923 р. до польських заїконодатпих установ, а саме до сейму і сенату в Варшаві, відповідну петицію з реальним проектом розв'язання української університетської справи. У цій петиції між іншим стояло: *«Найвизначніші українські наукові й культурні організації, а також представники українського громадянства, бажаючи забезпечити українській науці спроможність розвитку на терені польської держави, а українській університетській молоді спроможність науки в українській мові, звертаються до сейму і сенату в Варшаві з пропозицією ухвалити закон у справі заснування державного українського університету й української політехніки дорогою удержавлення українського приватного університету й української приватної політехніки, що існують у Львові».* [53, с. 41]

У мотивах петиції читаємо між іншим, що «заснування українського університету у Львові є наказом справедливости, хоч би тому, що львівський університет, званий тепер університетом Яна Казимира (перед тим Франца ії.), був давніше утраквістичним, студенти української народности мали на ньому права в обсязі рідної мови, існував на ньому ряд катедр з викладовою (українською мовою, а саме: дві катедри на правничому факультеті, три на філософічному і три на теологічному, а також три доцентури. За австрійських часів польське громадянство все противилося поширюванню прав українського народу у львівському університеті, але сам факт, що

університет Франца І мав утраквістичний характер, ніколи не був сумнівним, доказом чого факт, що коли в 1912-13 рр.

Українська Парламентарна Репрезентація провела з австрійським урядом переговори в справі заснування українського університету у Львові, чи так поділу львівського університету на польський й український, польські професори львівської політехніки й краківського університету прийняли на зборах, відбутих 6 січня 1913 р., резолюцію, якою доматалися надання університетові Франца І чисто польського характеру. Щойно з хвилиною повстання польської держави прийшла повна полонізація львівського університету. Український народ у Польщі не може бути позбавлений власних вищих державних шкіл тим більше, що має в краю за велику кількість наукових сил, які працювали і працюють у вищих школах і можуть гідно нести прапор науки. Ті наукові сили можуть бути підставою високих державних українських шкіл, які треба створити і покликати до них передовсім професорів ч існуючих уже у Львові високих українських шкіл. 28 лютого 1923 р. Українська Парламентарна Репрезентація Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя зголосила в сеймі справу негайного подання петиції. Однак сейм наглість внеску відкинув, а петицію відіслав до освітньої комісії, яка її ніколи не розглядала. Щоденник «Діло» поставився до петиції Кураторії зовсім негативно. [52, с. 20]

Майже одночасно з внесенням петиції до сейму і сенату Кураторія внесла на затвердження статут «Кураторії Українських Високих Шкіл у Львові» до відповідної польської влади. Дня 24. липня 1923 р. звернено статут незатвердженим. Проти цього внесено відклик до Міністерства Внутрішніх Справ, до Міністерства Освіти і до Ради Міністрів у Варшаві. Відклик так і ніколи не був допрацьований. [53, с. 42]

Бажаючи писати про українські студентські організації того часу, треба передовсім зрозуміти сутність тодішнього українського студентства. Хто ж це були ті студенти? В 1920 і 1921 рр. українськими кандидатами до студій на високих школах були всі ті студенти, що почали університетські студії ще

перед великою війною 1914 р. і в наслідок воєнних подій не могли їх закінчити. Це були люди, що служили ще в австрійській армії як старшини, пізніше відбули в рядах Української Галицької Армії цілу польсько-українську війну, а потім численні з них воювали ще в армії УНР із большевиками до кінця 1920 р. Між тодішнім студентством переважали саме такі кандидати до вищих студій. Були це люди досвідчені, люди, що пережили багато смертельних ситуацій й не мало між них було інвалідів. Це були люди, що носили високі бойові відзначення, люди, що боролись із зброєю, руках за національне українське визволення, за українську незалежну державу. І тому якщо вони й брались за віднову передвоєнних студентських організацій, то брались за неї серйозно. Вони відновили загальну й репрезентативну студентську організацію («Український Студентський Союз»), ключову студентську організацію «Академічна Громада» у Львові, а далі фахові організації «Медична Громада» і «Кружок Справників». Уже в 1920 р. кипіло в тих організаціях, зокрема ж у «Академічній Громаді», студентське життя. На жаль, ці всі організації довго не проіснували. «Академічну Громаду» польська поліція замкнула, чи точніше припинила в діяльності 23 вересня 1931 р., а льокаль опечатала (Рішенням адміністраційної влади з 18 березня 1922 р.) «Академічна Громада» була розв'язана. Головою «Академічної Громади» був тоді Степан Рудик. Знов же головою загальностудентської організації «Студентський Союз» був Ярослав Чиж. [52, с. 21]

У студентському житті відігравали тоді передову роль дуже цікаві, рухливі та енергійні постаті. До них належали крім Ярослава Чижа і Степана Рудика ще Михайло Матчак, Василь Кучабський, Дмитра Паліїв, Володимир Горбовин, Володимир Мартинець та інші. Після вирішення проблеми «Академічної Громади» не треба було довго чекати на створення й інших студентських організацій. Вони були «розв'язувані» одна за одною впродовж 1922 р. Найпізніше створено «Медичну Громаду», головою якої був Володимир Сташинський.

Зрозуміло, що українська студентська молодь не могла існувати без своєї організації. Нову студентську організацію засновано швидко, пристосувавши її до нових обставин і умовин життя університетської молоді, що студіювала на українських високих школах. Ця організація, що мала назву «Краєвої Студентської Ради», була організацією нелегальною в відношенні до польської, тоді окупаційної влади. [26, с. 32]

До створення «Кураторії Українських Високих Шкіл» цілим утриманням і матеріальним забезпеченням університету займалась виключно студентська організація. Про всі ці справи дбав економічний референт спершу «Студентського Союзу», а потім «Краєвої Студентської Ради». Першим незвичайно пильним та успішним у праці референтом вивіновування українського університету був Василь Вербовий. Він проявляв надзвичайну енергію та мав великий організаційний хист. В «Красній Студентській Раді» головами були по черзі Петро Ган, Лев Глинка і Дмитро Квасниця. Економічними референтами «Краєвої Студентської Ради», що мали за завдання дбати і про матеріальне забезпечування (Високих Українських Шкіл, були по черзі міткий та працьовитий Володимир Мартинець і систематичний у праці та енергійний Михайло Кушнір. Коли справа матеріального забезпечення університету перейшла була вже до «Куратори УВП», то все одно поважна частина праці в цій ділянці спадала на економічний реферат «Краєвої Студентської Ради». [52, с. 22]

«Краєва Студентська Рада» належала до «Центрального Союзу Українського Студентства» (ЦеСУС), якого осідок був поза кордонами Польщі, а саме: у Празі. «ЦеСУС» об'єднував усі українські студентські організації на еміграції в Європі і «Краєву Студентську Раду» із Львова. Очевидно, що належали туди й буковинські та закарпатські українські студентські організації. [26, с. 54]

Пишучи огляд тодішнього студентського життя, не можна упоминати й життя групи т. зв. москвофільської студентської молоді. Москвофільські студенти були об'єднані в «Галицко-русской студенческой організації». Ця

організація внесла була до Ректорату українського університету в академічному році 1922/23 т. зв. «докладную записку», в якій її члени виявляли бажання записатись на український університет, але ось під якими умовами:

«1. учрежденія кафедр русской словесности (литературы и языка) и русской истории или же истории русской культуры с обязательным русским языком преподаванія;

2. замещенія названных кафедр лицами, пользующимися общественным доверіем сторонников русокаго движенія;

3. представители русских кафедр входят у состав Сената;

4. студенты «Галицко-русской Студенческой Организациі» обозначают свою національность как «русскую»;

5. языком офіціяльных документов, выдаваемых университетом членам Галицко-русской Студенческой организациі, будет также русский язык;

6. праівленіе университета и Сенат признает факультативную возможность на будущее, при изменившихся политических обстоятельствах, наименовать университет «украинско-русским» как объединяющим и координующим оба культурный двйжепія;

7. Галицко-русская Студенческая Организация пользуется наравне с другими студенческими организациями автономными правами;

8. решение Сената относительно настоящей докладной записки будет передано Галицко-русской Студенческой Организациі».

Сенат університету дав на цю записку таку відповідь:

«Сенат і без того бажав і бажає урухомити катедру російської літератури. Якщо буде відповідний кандидат-ця катедра зараз же буде урухом-лена; свою національність можуть члени Галицко-русской Студенческой Организациі «означати як «русскую»; до канцелярії можуть звертатися на мові «русской», але всі відповіді будуть тільки в мові українській; представництва в Сенаті не можна нічим обусловлювати, бо

Сенат є інституцією виборною; Галицько-русская Студенческая Організація «зможє користуватися всіми можливими автономними правами кожної студентської організації». [52, с. 22]

Ця відповідь москвофільських студентів задовольнила і вони вписались на університет. Катедру «русской литературы» обняв проф. Антін Генсьорський, а катедру російського права д-р Маріян Глушкевич. Цей талановитий правник і навіть літерат викладав російське право по-українськи.

Таким чином уся українська студентська молодь, а в тому й москвофільська створила солідарний фронт боротьби за український університет. Так само все українське громадянство, а також і група москвофілів і «русских» у Галичині та на Волині підтримували ту молодь у цій боротьбі. Підтримували морально й матеріально усю університетську акцію. Такого суцільного фронту за кількадесять літ ми до того часу їв історії галицьких відносин не бачили: «Але Всюди все було і в даному випадку було це «сакрементальне» «але». Польська прилюдна опінія, репрезентована пресою, не переставала обливати українську університетську акцію поміями клевети і напастями. Український університет був, на думку всієї польської, зокрема ж «вшехпольської» преси кузнею революції проти Польщі, джерелом саботажів і навіть атентатів на польських державних достойників і українських полонофілів, що брали в 1922 р. участь у виборах до польських законодавчих установ (убивство Сидора Твердохліба, що кандїдував на посла». [53, с. 42]

І хоч університет нічого спільного з тим не мав, то все ж це була для поліцейських органів влади добра підстава до репресій. Та не тільки репресіями бажали поляки зломити університетську акцію та розложити українське студентство. Вони почали вживати до цього й інших методів. Коли вже урухомлено український університет, тоді Сенат львівського польського університету зробив невеличку «уступку» для українців, а саме в тому напрямі, що з-поміж українських студентів може приймати на

університет тільки тих, що служили в армії УНР чи точніше, як це звали на університеті, «в армії отамана Петлюри». [52, с. 22]

Це було одна із тих метод, які мали розложити українську студентську молодь із нутра. Тим часом українська університетська акція вимагала беззастережно солідарності українського студентства. Щоб слабодухам з-поміж українського студентства не дати змоги «грішити» проти національної солідарності, українське студентство проголосило бойкот усіх польських університетів. А що все ж находилися одиниці, які таки солідарність ломили, тому засновано при центральній красній студентській організації «комітет бойкоту українського студентства» в скороченні «КОБУС», який «відкривав» тих, що були записані на польські університети і проголошував їх бойкот у пресі. [52, с. 23]

Спершу це вдавалося. Коли ж це розшифрувала поліція, тоді списки бойкотованих поширювано серед українського громадянства у численних цикльостилевих відбитках. Ця законспірована інституція відіграла величезну роль в підтримуванні іморалі та національної гідності таких малодушніших українських студентів. Бо бували такі випадки, коли «найхитріші з хитрих» були вписані до українського і польського університетів у Львові. Запис до українського університету мав маскувати студії на польському університеті. Це «КОБУС» розкривав і таких хитрунів демаскував. Правда, таких «умільців» було дуже мало. За те «КОБУС» і Краєва Студентська (Рада допомагали численним студентам, які з різних причин не могли студіювати у Львові, на виїзд за кордони Польщі на студії санкціонованої освіти.

Таким чином, тривала боротьба української інтелігенції й студентства дала свій результат. Нехай без польської легітимізації, але спільними зусиллями, українцям вдалося створити власний вищий навчальний заклад. Зрозуміло, що реакція польської влади була радикальна й носила репресивний характер. Тривала боротьба, що супроводжувалась переслідуваннями змушувала учасників українського освітнього процесу бути постійно на поготові, збиратись на навчальні студії в різних таємних

місцях. Втім, це не завадило бажанню й освітньому процесу. Університет розпочав свою активну просвітницьку роботу.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ УНІВЕРСИТЕТУ

2.1. Професорське тло університету

Першим ректором українського університету був, як ми зазначали, доктор Василь Щурат, який був тоді і головою Наукового Товариства ім. Шевченка. Він був талановитим вченим, дослідник української писемності, знавець нової української літератури, а при тому – людина відважна й амбітна. Він мав численних ворогів, зокрема в науковому осередку, а крім того в особі тодішнього голови Міжпартійної Ради й урядуючого голови Української Трудової Партії д-ра Володимира Бачинського. Василь Щурат дуже боляче сприймав наклепи й доноси, а також не любив лукавства. В такому стані речей він пішов із ректорства у другому академічному році в першій половині року. Проректором університету став д-р Маркіян Паньчишин, славетний лікар, науковець, людина надзвичайно великої працездатності, віддана щиро університетській акції та організації і праці медичного факультету. Після відставки д-ра Щурата він став другим ректором університету. Третім і останнім ректором українського університету був правник і статечний громадянин, адвокат д-р Євген Давидяк. [52, с. 24]

До сенату входили декани факультетів і делегати поодиноких факультетів. Між ним були д-р Мирон Кордуба, д-р Іван Крип'якевич, д-р Володимир Вергановський, д-р Роман Ковшевич, д-р Макс Левицький, д-р Іларіон Свєнціцький, д-р Іван Брик, д-р Іван Раковський, д-р Максим Музика, д-р Мирон Вахнянин. [53, с. 43]

Між професорами були давні професори університету, такі як д-р Кирило Студинський, д-р Володимир Вергановський, і такі, що при інших обставинах були б давно професорами кафедр, а деякі з них все одно пізніше їх отримали навіть у польських університетах, деякі поза кордонами Польщі. У професорському зборі були й сили з Наддніпрянської України як Петро

Холодний, Йоаникій Шимонович і Леонід Білецький. Всі вони служили на славу університету вірно та віддавали йому багато праці і сил. [31, с. 374]

Співжиття в професорському зборі було дуже гарне, гармонійне та солідарне. Постійну зарплату з-поміж професорів мали тільки ті, що не мали іншої роботи поза університетом і через те з працею на університеті була зв'язана їхня екзистенція. Всі ті, що мали забезпечену екзистенцію, брали тільки т. зв. погодинні ремунації. Але таких було мало. Велика більшість із них навіть із погодинних гонорарів резигнувала. [53, с. 44]

Український університет у Львові дав науці досить багато. Деякі виклади в університеті з'явилися друком як окремі наукові праці великої вартості. Інші появлялися у типографії як університетські підручники. Крім того в українському університеті почали перші свої наукові кроки і численні студенти. Отже, професори українського університету трактували свою працю незвичайно серйозно, бо не тільки самі давали поважні студії українській науці, але й заправляли до серйозної наукової праці тих українських студентів, що мали до наукових дослідів особливе ставлення.

Навіть у час, коли після 14 березня 1923 р. польська влада почала переводити дисциплінарні доходження проти тих, що будучи державними урядниками, викладали на українському університеті, вони не зломилась і працювали для університету далі, влаштовуючи виклади й наукові семінари у своїх приватних домах. [52, с. 24]

24 червня 1924 р. надав український університет перший диплом доктора прав. Це для університету було велике свято. Цим першим докторантом був д-р Ярослав Олексин. Ці промування на докторів мали подвійну вартість. Поперше вони давали велике вдоволення професорському зборові, а крім того, подруге, сильно підносили дух і мали додатній виховний вплив на студіюючу університетську молодь. [31, с. 374]

Перші два роки медичних студій (чотири семестри), бо тільки стільки було в українському університеті, визнавали деякий час в університетах у Празі, у Відні і в Граці, отже, в Чехо-Словаччині і в Австрії. Цей факт до тої

міри дразнив поляків, що ендецький (народово-демократичний) польський посол д-р Марцелі Прушиньскі вніс у польському сеймі з того (приводу аж інтерпеляцію до уряду. В цій інтерпеляції з 14 лютого 1921 р. заявлялось не ліцензувати у Польщі тих дипломів закордонних університетів, які здобуті і на підставі признаних чужими університетами студій в українському університеті у Львові. [53, с. 45]

Факти признавання цих студій теж давали свідоцтво високому рівневі навчання в українському університеті. А це було заслугою професорів. Але було це для них і радістю, бо студентів перед признанням семестрів студій на українському університеті на закордонних університетах екзаминували і вони виявляли стільки знання, що тих студій не могли там не признати.

Деяку увагу слід тут ще присвятити політехнічним студіям. У академічному, році 1921/22 студії існували при університеті, а з початком 1922/23 академічного, року вони усамостійнилися і перетворилися в окрему українську високу політехнічну школу. Ректором політехніки був інженер Віктор Лучків. Політехніка мала тільки два перші роки навчання. (Всі студенти політехніки переносилися потім у великій більшості на студії до Данцігу, де була добра й високопоставлена німецька політехніка. Виїзд на студії до Данцігу був легкий передовсім тому, що на проїзд туди не треба було закордонних паспортів. [31, с. 374]

Політехнічну українську школу поставити на відповідний рівень у Львові було доволі важко, але, не зважаючи на те, українські інженери робили в тому напрямі усе, що могли. Велику увагу звертали в політехніці на практичні знання студентів і на практичний досвід. І тому всіх студентів політехніки розміщували професори політехніки на час вакацій по всяких українських технічно-промислових підприємствах, де вони свої теоретичні знання могли конфронтувати із практикою і таким чином поширювати свої чисто теоретичні технічні знання необхідним досвідом. [52, с. 24]

2.2. Секретаріат і канцелярія університету

Канцелярія Українського Університету була серцем його життя. Якщо на короткий час її праця була б припинена, перестав би існувати й університет. З канцелярії університету виходили всі інструкції як до студентів, так і до професорів про те, коли, де і як відбувати виклади чи проводити інші академічні заходи. Коли треба було деякі виклади «легалізувати», т. зн. проголошувати їх прилюдними у пресі, то це теж робила канцелярія. Не треба забувати, що та канцелярія, мусіла піклуватись не тільки поділом годин праці, не тільки підшукуванням відповідних, переважно добре законспірованих локалів, але й відповідним забезпечуванням довірених їй особистих студентських документів, університетських актів, каталогів і взагалі цілого університетського майна. А майно це не було мале. [53, с. 46]

Майже всі фонди із студентських оплат на університеті йшли, відрахувавши недороге утримання канцелярії, на бібліотеку, хімічну лабораторію й інші, чисто наукові потреби університету, Крім того на ту ціль були окремі асигнування економічної реферстури Ширшої Української Красноі Студентської Ради і Кураторії. Дуже поважну скількість книжок закуплено особливо з ділянок філософії, філософії права, психології, клясичпоії філософії, теорії літератури, історії літератур, історії та соціології. Для клясичної філософії закуплено, наприклад, цілу велику бібліотеку покійного професора класичної філології на львівському університеті Франца І д-ра Кручкєвича. Дуже багато засобів вкладалось в організацію та хімічної лябораторії, що існувала явно під фірмою хімічної лабораторії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. [52, с. 25]

При заснуванні університету секретарем університету був д-р Богдан Барвінський. Це тривало дуже коротко. По арештуванні ректора університету д-ра В. Щурата і секретаря університету д-ра Б. Барвінського канцелярія залишилась формально без проводу, але зі свого завдання вповні вив'язалась у ті критичні місяці. По звільненні д-ра Б. Барвінського, що повинен був далі обняти керму університетської канцелярії, він із становища секретаря

зрезигнував і присвятив свою працю виключно викладам із бібліотекознавства. [53, с. 46]

Керманичем канцелярії став Василь Мудрий, що виконував і обов'язки секретаря університету. Крім цього працювали в канцелярії від початку до кінця Максим Брилинський, що вів передовсім реферат правничого віділу, та Іван Полюга, який мав медичний факультет у авому рефераті, а крім того частинно філософічний. В академічному році 1922/28 працював ще в канцелярії Іван Дигдалевич, що студював політехнічні науки. Цілий канцелярійний персонал жив усе в повній гармонії та працював не раз просто понад норму людської спроможності. Праця ця була нервова сама по собі, але не зважаючи на те мусіла бути систематична й безперервна. Все відбувалося в якнайбільш законспірованих локалях і при якнайбільшій обережності. Всі справи ведено так, що органам польської поліції за час 5-річного існування університету не вдалося ні разу цієї канцелярії зловити та дійти до посідання її матеріалів. Розташовувалася канцелярія в різних місцях, по установах, кількакратно в будинку «Просвіти», і у приватних будинках. [52, с. 25]

Канцелярія мала дуже солідного возного й посильного в особі Василя Дикого, що довгі роки перед тим був терціяном при українській академічній гімназії у Львові. Коли була можлива небезпека канцелярії у час роботи, тоді негайно холвались усі акти, що мали бути під рукою, або були в опрацюванні, «до доброї валізи», а Дикий брав її на плечі та виходив із локалю. Він робив усе це так зручно, що ніколи не викликав на себе жодних підозр, навіть поліції, з якою в часі таких подорожей чи мандрівок він не раз зустрічався. Справі університету він був відданий цілою душею і вкладав усю свою ризиковну та невдячну працю із щирим серцем у цю справу. [31, с. 374]

Причиною того, що канцелярію вдалось п'ять років тримати в законспіруванні перед польською поліцією, був факт, що всі студенти до канцелярії вступу не мали. Туди мали доступ тільки представники

поодиноких груп студентів, потворених по факультетах. Крім того у канцелярії ніколи не було всіх документів і актів, тільки ті, що були в даний момент необхідні. Це була канцелярія, зорганізована на зразок похідних канцелярій. Усе було у валізах. По закінченні праці валізи з актами добре замикались і ховались. Справи університету переважно укладались й ліцензувались в бібліотеці Наукового Товариства ім. Шевченка в. відповідних, недоступних для посторонного, цікавого ока місцях. [31, с. 374]

В останніх роках існування університету польська поліція накладала адміністративні грошові штрафи на урядників канцелярії, зокрема ж на її керманіча за те, що підписували студентам різні канцелярійні акти, які при особистих ревізіях, переводжно у студентів, попадали в руки поліції. Були це покарання за підписи. Об'єктивно треба ствердити, що багато тих покарань так і не відбулося.

2.3. Наукові виділи й навчальний процес.

Таємний Український університет було організовано на зразок європейських університетів. Структура, керівництво й організація навчального процесу будувалися на взірець довоєнних австрійських університетів, які свого часу закінчила основна маса викладачів таємного університету.

Після відставки ректора В. Щурата університетом керував лікар М. Панчишин, а після нього – адвокат Давидяк. Насправді після М. Панчишина ректором був обраний математик М. Чайковський, однак, він відмовився від посади внаслідок суперечностей. Український університет відкрив свої двері не тільки для українців, але й для всіх, кому розпорядження польського уряду ускладнили здобуття вищої освіти. Так, серед студентів Українського університету у Львові були євреї. [52, с. 26]

В. Мартинець подає такі цифри про структуру університету на піку його розбудови: філософський факультет мав 28 кафедр, правничий – 25, медичний – 10. Через недостатню матеріальну базу (брак лабораторій, клінік,

медичних препаратів) на останньому факультеті могли забезпечити тільки 2 роки навчання, тоді як на перших двох тривав повноцінний курс – 4 роки. [53, с. 47]

У той же час Українська висока технічна школа (у яку переріс технічний факультет при університеті) мала 4 факультети: будівельної інженерії з 17 кафедрами, машиновий з 17 кафедрами, лісово-агрономічний із 27 кафедрами й хімічний із 9 кафедрами. Тоді як на перших трьох факультетах навчання було 2 роки, останній забезпечував тільки 1 рік навчання. Такі малі терміни пов'язані з браком достатнього матеріального забезпечення. Згодом студенти, як і у випадку з медичним факультетом, мали продовжувати навчання за кордоном. Протягом усього існування Української високої технічної школи її структура зазнавала змін: кількість факультетів та їхній профіль/назви часто змінювались. Викладацький склад таємного університету був дуже потужним. В. Мудрий та Ю. Редько у своїх працях подають неповні списки професорів і доцентів університету. Читаючи їх, бачимо цілу плеяду імен, знаних в українській науці, історії, культурі. [31, с. 375]

Викладачами були не тільки представники Галичини. Зокрема, колишній міністр освіти в уряді УНР, художник П. Холодний, викладав хімію і фізику, а літературознавець Л. Білецький – методологію української літератури. В. Мудрий згадує також юриста М. Корчинського, колишнього Державного секретаря Ради народних міністрів УНР доби Директорії, та Іонікія Шимоновича, колишнього члена Центральної Ради, який викладав економічні дисципліни і якого тільки умовно можна назвати представником Наддніпрянської України, оскільки він є уродженцем Тернопільщини⁶⁸. У таємній політехніці викладав Іван Феценко-Чопівський, колишній міністр народного господарства УНР. У 1923 році, будучи професором Гірничо-металургійної академії у Кракові, він отримує запрошення від ректора В. Лучківа і регулярно доїжджає до Львова для читання лекцій з металознавства. [53, с. 48]

Провідну роль при формуванні кафедр, програми занять, добору предметів та лекторів, як видно зі списку викладачів, відігравали вчені НТШ. Курс лекцій, що читався в університеті з природничих дисциплін, відповідав курсові інших університетів. Вибір окремих предметів був спричинений особистими науковими зацікавленнями вчених НТШ, що надавало загальному курсові лекцій індивідуального забарвлення. Окрім того, студенти відзначали піднесений емоційний настрій при читанні лекцій. Ще більшою мірою це стосується курсу лекцій із суспільних дисциплін, де було сформовано унікальні лекційні цикли, особливо в галузі українознавства. Частина підручників, якими користувалися студенти, також була написана вченими НТШ, а деякі, цикли лекцій, прочитані в університеті, були опубліковані. Ще до закриття українських високих шкіл з друку вийшли „Правописні правила, прийняті НТШ у Львові (Львів, 1923), «Українська номенклатура вищих рослин» (Львів, 1922) М. Мельника, «Теорія зглядпости» В. Кучера (Львів, 1922). Можна припускати, що принаймні частину теоретичних курсів створювали безпосередньо у процесі роботи (зокрема, М. Кордуба написав курс «Методологія історії», а І. Крип'якевич – «Українська історіографія»). [52, с. 27]

1923 р. також було організовано видання першого наукового студентського журналу «Історичний вістник», який містив статті студентів-учасників семінару проф. І. Крип'якевича. Вдалось надрукувати тільки 3 номери. [31, с. 374]

Організація занять через негативне ставлення влади та постійні поліційні переслідування мала свою специфіку. Вражає, як вдавалось організувати роботу Українських високих шкіл, які не мали постійних приміщень, проводити лекції і семінари, заняття в лабораторіях для сотень студентів, залучаючи десятки викладачів, попри намагання поліції це все спаралізувати. Заняття проводилось іноді в зовсім непристосованих для цього приміщеннях, багатьом студентам доводилось робити записи настопчи. В окремих випадках замість крісел використовували всі доступні засоби:

шафки, бібліотечні східці, старі скрині, складені поліна. Заняття відбувались і просто неба на Кайзервальді, і в підвалах, де розміщувались лабораторії і просекторії. Ось як про це писав Сенат університету у своєму меморіалі: *«Виклади й семінари відбувалися в найрізномродніших і невідповідних до цього приміщеннях, навіть у сутеренах та пивницях, при електричному світлі, а все це тому, що Український Університет мусів вести велике діло науки потайки від польської окупаційної влади, в підземеллях, що нагадують старохристиянські катакомби. В таких от катакомбах горів смолоскип української науки й подавав її спасенне світло».* [53, с. 49]

Щоб не привертати уваги поліції, студенти йшли на заняття поодиночі або по двоє і розходились так само. З цієї ж причини не вмикали електричного освітлення, а конспекти писали при свічках. Перед будинком, де були лекції, виставляли сторожу, зазвичай з тих студентів, що в той час не мали занять. Ось як це було організовано на лекціях професора Панчишина: *«Вартовий давав умовлений сигнал (дзвінком від брами) і, поки поліція виходила на четвертий поверх, був час одному студентові роздягтись і зайти в кабінет лікаря, а іншим поховати препарати й конспекти та прийняти вигляд хворих, які чекають прийому».* [52, с. 28]

Також практикували викладання посереднім способом – викладач пояснював матеріал у приватних помешканнях найздібнішим студентам, а ті вже переповідали його іншим. Оскільки студентів таємного університету не допускали в бібліотеку Університету Я на Казимира, то у процесі навчання використовувалась література з бібліотек українських наукових, освітніх і культурних товариств, а також з приватних книгозбірень викладачів. Також для потреб студентів придбали велику бібліотеку покійного професора класичної філології Львівського університету Броніслава Кручкєвича. Багато коштів також вкладали в хімічну лабораторію, яка розгорнулася на базі відповідної лабораторії НТШ. Зрозуміло, що феномен Українського університету не міг відбутися і довго протривати в нелегальному стані без значних фінансових вкладень. [31, с. 375]

Значну фінансову підтримку на справу Українського університету надала діаспора. В. Мудрий згадує, що в основі забезпечення університету були кошти в сумі 1000 доларів, які прислала Українська робітнича громада в Нью-Йорку (так виглядає, що він помилився з назвою організації: у той час у Нью-Йорку діяв Український робітничий союз). Цікаво зазначити для порівняння, що тоді ця сума становила більш як половину річного державного фінансування Львівського університету Яна Казимира. [31, с. 375]

Частину грошових надходжень становила також студентська плата за навчання. У перший рік діяльності! Українського університету вона становила 500 ми. (марок польських – так називалась тогочасна валюта Польської держави) за семестр. Студенти медичного факультету окремо доплачували ще 4 мп., а студенти правничого та філософського факультетів здавали по 2 мп. на бібліотеку. [52, с. 28]

Під час існування університетських курсів справами їх фінансового забезпечення займалась Університетська комісія при Українському міському комітеті. Ця організація влітку 1921 р. під час канікул зініціювала велику акцію зі збору коштів на Український університет та на студентство серед найширших верств українського населення. Результатом збору стала сума в 2 426 013 мп. Більш ніж четверта частина цієї суми була виділена на університет». Студенти мали велику підтримку населення, їм передавали гроші навіть політв'язні. Для збору коштів на потребу університету студенти-медики влаштовували також різні заходи: чаювання, вечорниці, раути. [53, с. 49]

Після створення УКСР наприкінці вересня 1921 р. влаштування збору коштів перебрала на себе саме ця організація. Попри свій нелегальний статус, університет прагнув вести діловодство як звичайний навчальний заклад. Студенти мали такий самий набір документів, як і в інших вищих школах, зокрема залікові книжки, зроблені на зразок довоєнних «заліковок» австрійських університетів. Ці студентські документи виробляла канцелярія

університету, яка завідувала й іншими університетськими паперами та архівом. Першим секретарем університету, а відтак керівником канцелярії, став Богдан Барвінський, але на дуже короткий час. Після свого арешту він відмовився від цієї посади. Її обійняв Василь Мудрий, який і очолив канцелярію. Канцелярія настільки добре конспірувалась, що поліції ні разу не вдалось її викрити та заволодіти документами університету. Це забезпечувалось тим, що змінювались приміщення, нікого зі студентів, крім представників певних груп, до канцелярії не допускали, більшість документів перебувала в надійних сховках, а працівники канцелярії опрацьовували тільки потрібні, які у разі небезпеки пакували у валізи. Останні завдавав собі на плечі і виносив службовець при канцелярії, не привертаючи уваги. Архів складали в потайних місцях Бібліотеки НТШ. [53, с. 44]

1922 р., великодньої збірки та спорадичних менших збірок. Окрім того, за пожертвами на університет УКСР звернулась також до української еміграції. Ці заходи на кінець 1921/22 року дозволили акумулювати значну суму, з якої третина пішла на забезпечення університету.

Викладачам плату визначали за години занять, місячну платню призначали тільки тим, хто не мав постійної оплачуваної роботи поза університетом. Багато з тих, хто мав таку роботу, відмовлявся навіть від погодинної винагороди. [52, с. 29] Оскільки за збором коштів на Український університет стояли нелегальні організації, то поліція переслідувала й арештовувала тих, хто брав у ньому участь. Особливо поліцейський тиск посилювався після замаху С. Федака (вересень 1921 р.), а також після намагань УВО зірвати в Галичині було дбати про матеріальне забезпечення таємних університету і політехніки, що в цих умовах було дуже непростим постраждалим студентам. [31, с. 375]

Чим далі, тим важче стало проводити зібрання в університет, особливо після визнання іншими державами польської влади в Галичині. Польська поліція не тільки переслідувала їх, а й конфісковувала зібрані кошти. Університет ще тримався завдяки платі студентів за навчання та дотаціям

декількох українських фінансових господарських установ та окремих жертводавців. Однак цього було недостатньо, зважаючи на все зростаюче знецінення валюти Польської держави. Проведена у квітні 1924 р. реформа польської валюти (марку польську змінив злотий), також спричинила ускладнення на фінансовому ринку. [53, с. 49]

Брак фінансування та матеріальної бази, зростаючі репресії – такі як згадані заборона службовцям державних установ викладати в університеті та арешти професорів та студентів (у травні 1925 р. заарештовано найактивніших студентів), унеможлилювали подальше існування університету. В травні 1925 р. у Львові відбувся Крайовий студентський з'їзд, на якому було прийнято постанову припинити діяльність Українських високих шкіл у Львові⁸⁵, що було суголосним з рішенням Кураторії.

Вибори до польського Сейму (осінь 1922 р.). Майже 80 відсотків студентів опинились за Гратами. Це позначилось також на зборах коштів, які не дали планованих результаті. В. Мартинець стверджує, що в той час основними фінансовими коштами для університету були результати спекуляцій з валютою. Він, будучи економічним референтом (відповідальним за напрям) УКСР, використав надходження валюти від еміграції з Америки для біржових спекуляцій і придбав (до 1 лютого 1923 р.) 16 985 183 ми., що було більше, ніж дали збірки того року. Коли під кінець зими 1923 р. постала Кураторів українських високих шкіл, одним із її завдань 12 травня 1922 р. подали «русскі» (москвофіли) студенти до ректора українського університету «докладную записку», в якій предклали свої постулати, від задоволення яких мала залежати їх участь в праці для українського університету та участі в ньому. До тепер було зпоміж них лише кількох записаними в українському університеті. Тепер вони виявляли бажання вступити на навчання усі. Всі вони були згуртовані в їхній студентській організації. Від імени цієї організації була й подана «докладная записка». [31, с. 375] У ній вони бажали:

«1) учреждения кафедр русской словесности (литературы и языка) и русской истории или же истории русской культуры с обязательным русским языком преподавания

2) замещения названных кафедр лицами, пользующимися общественным доверием сторонников русского движения

3) Представители русских кафедр входят в состав Сената.

4) Студенты Галицко-русской Студенческой Организации обозначают свою национальность как «русскую».

5) Языком официальных документов, выдаваемых университетом членам Галицкорусской Студенческой организации, будет также русский язык.

6) Правление университета и Сенат признает факультативную возможность на будущее, при изменившихся политических обстоятельствах, наименовать университет «украинкорусским» как объединяющим и координирующим оба культурных движения.

7) Галицко русская Студенческая организация пользуется наравне с другими студенческими организациями автономными правами.

8) Решение Сената относительно настоящей докладной записки будет передано Галицко-русской Студенческой организации».

Такі були домагання. Сенат українського університету не мав причини не піти абітурієнтам на зустріч, втім, не міг однак задовольнити всіх висунених ними домагань. Відповідь була такою:

«1) Сенат вже й перед цією запискою мав намір утворити катедру для російської літератури й підшукував для цього відповідного кандидата, коли відповідний кандидат на таку катедру знайдеться, зараз же вона буде урухомлена.

2) Мовою офіційних університетських документів для всіх може бути виключно мова українська.

3) Свою національність можуть члени „Галицко-русской студенческой организации" означати як «русскую».

4) До університетської канцелярії можуть звертатись з письмами на мові «руській». Всі відповіді на письма будуть лиш на мові українській.

5) . Представництво в Сенаті не мож нічим обумовлювати, бо Сенат є інституцією виборною. Склад Сенату залежить виключно від вибору.

6) «Галицько-русская Студенческая організація» зможе користуватися всіми можливими автономними правами кожної студентської організації». [52, с.29]

Відповідь сенату прийняли петиенти як задовільну й подали документи на вступ до українського університету.

В наступному академічному році 1922/23 всі вони в університет вступили. В тому ж 1922/23 р. утворено кафедру російської літератури з російською викладовою мовою, яку обійняв їхній кандидат. Один представник їхнього політичного та культурного напрямку викладав на правничому відділі укр. університету українською від другого семестру академічного року 1921/22.

30 червня 1922 р. закінчився 1921/22 академічний рік. Рік цей пройшов для українського університету під знаком кривавих переслідувань з боку окупаційної влади. Незважаючи на ці важкі обставини університет розвивався та був пристанищем для всієї української університетської молоді, що шукала в ньому заспокоєння своїх наукових потреб. Навчальний процес відбувався у складних умовах. Часто доводилось переховуватись у підвалах. Збиратись у ночі, вартувати у підземних переходах. Втім, це не спинило бажання навчатись у молоді. Слід зазначити, що деякі виклади удавалось відбувати публічно та прилюдно оголошуючи їх кожний раз окремо у поліції як виклади Товариства українських наукових викладів ім. Петра Могили. [53, с. 49]

Таку практику проведення деяких викладів згаданим способом у поліції велось цілий академічний 1921/22 рік. Та проводити це практично було незвичайно важко й ризиковано. Це були систематичні курси, а на поліції

треба було зголошувати кожен виклад окремо, як відрубну частину, бо на систематичні курси вона, як вказано вище, ніяк не хотіла погодитися. Всіх студентів в тому році навчалось в університеті аж 1258, в тому числі й 69 студенток. [31, с. 375]

На філософічному відділі було 235 звичайних дійсних студентів та студенток (останніх 35), на правничому відділі було 608 дійсних (тому числі 12 студенток), на медичному відділі 185 дійсних (в тому числі 22 студентки), на технічному відділі було 150 дійсних студентів. Решту становили надзвичайні слухачі та госпітанти, котрі не мали відповідної класичної освіти для університетських студій. До звичайних слухачів приймалися лиш ті, котрі надали відповідні документи на закінчення класичних та реальних середніх шкіл й котрі надали свідоцтва повноліття. Усі, хто такі дані надати не міг - був лише надзвичайним слухачем або госпітантом. Що до технічного відділу то з початку академічного року він існував як четвертий відділ університету, але з різних причин вже наприкінці першого семестру почав він прибирати фактично характер окремої вищої школи, а в другому семестрі цього 1921/22 академічного року він відлучився від університету також формально та сформувався в українську Високу технічну школу. [53, с. 50]

У червні 1922 р. точніше в другій половині цього місяця відбувся в столиці Чехословаччини Празі великий Конгрес українського студентства західних земель України та еміграції, на якому то конгресі широко була обговорювана та висвітлювана справа українського львівського університету та його переслідувань окупаційною владою. [31, с. 376]

Очевидно, що присутні на конгресі чужинці справою незвичайно живо зацікавились. Справа таким чином зробилась гласною в культурному західньо-європейському світі. В той же час відбувалась генуезька конференція. Конгрес, підпертий міжнародною лігою студентства вислав до генуезької конференції протест, підписаний репрезентацією, приблизно 25000 студентів, протест проти гноблення окупаційною польською владою в

Сх. Галичині українських студентів та професорів за науку в українському університеті. Від секретаріату Генуезької конференції президія конгресу отримала відповідь, що президією конференції проведуться відповідні заходи перед польським урядом в цій справі. У червні цього ж року у Львові звертались Поляки до проф. Доктора Стебельського з пропозицією zorganizувати правничий віділ для українського університету. Доктор Стебельський від цього мав відказатись. Др. Стебельський – це одинокий з українських професорів бувшого університету Франца І. у Львові, котрий остав на професорській посаді по скасуванню Поляками утраквізму університету, скасуванню українських кафедр та доцентур та переіменованню його на університет Яна Казимира. [52, с. 29]

11 вересня 1922 р. професор одного з італійських університетів і посол до італійського парламенту Еttore Ломбардо Пелегріно поставив у італійському парламенті інтерпеляцію в справі українського львівського університету, яка звучала: *«Інтерпелюю президента міністрів і міністра для закордонних справ: яку акцію думає розвинути італійське правительство відносно цілого ряду сумних фактів, які відкривають план Польщі згнобити національність Східної Галичини, цю величаву маніфестацію національної і культурної свідомости; чи не думає воно всіма способами, які дають йому міжнародне право, міжнародня мораль і зокрема Сен-Жерменський трактат, інтервенювати, щоби була респектована і офіційно означена в своїх неоспоримих політичних і легальних основах Галицька Республіка, ядро цієї України, яка є одним з найактивніших елементів у відбудові європейського Сходу, з чудовим селянським населенням, яке дало перший приклад»*. [52, с. 30]

Після короткої перерви в університетській роботі, яка наступила в час польських сеймових виборів, про що вище згадано, розпочались університетські заняття інтенсивно та правильно. Число кафедр на філософічному та правничому виділах збільшилося.

Додались на філософічному виділі:

- 1) кафедра геометрії
- 2) кафедра західно-європейських літератур
- 3) кафедра історії мистецтва
- 4) кафедра російської літератури, а надто два лекторати французької мови та один лекторат англійської мови.

На правничому виділі додалися:

- 1) кафедра російського приватного права
- 2) кафедра фінансового права та бюджету. [52, с. 29]

На медичному виділі не було жодних змін. На всіх виділах разом було в академічному році 1922/23 зимовому півроці 65 кафедр з 1014 студентами (в т.ч. 80 студенток). Із того на філософічному виділі було 31 кафедра з 324 студентами (в т.ч. 40 студенток), на правничому виділі 24 кафедри з 520 студентами (в т.ч. 19 студенток) та на медичному виділі 10 кафедр з 170 студентами (в т.ч. 21 студенток). Розглянемо детальніше виділи й кафедри, на яких мали змогу навчатись студенти:

Філософський виділ

1. Кафедра філософії
2. Кафедра педагогії
3. Шість кафедр україністики
4. Дві кафедри славістики
5. Три кафедри класичної філології
6. Дві кафедри історії
7. Одна кафедра географії
8. Чотири кафедри природничих наук
9. Одна кафедра фізики
10. Дві кафедри математики
11. Дві кафедри германістики
12. Одна кафедра хімії

Правничий виділ

1. Кафедра українського права

2. Дві кафедри римського права
3. Кафедра церковного права
4. Кафедра західноєвропейського права
5. Кафедра теорії та філософії права
6. Кафедра геодезії
7. Дві кафедри приватного австрійського права
8. Кафедра приватної австрійської процедури
9. Кафедра торговельного та вексового права
10. Кафедра австрійського кримінального права
11. Кафедра австрійської кримінальної процедури
12. Кафедра політичної економії
13. Кафедра статистики
14. Кафедра скарбовості
15. Кафедра адміністративного права
16. Кафедра міждержавного права
17. Кафедра земельного права
18. Кафедра загального державного права
19. Кафедра судової медицини й психопатії

Медичний віділ

1. Кафедра описової анатомії
2. Кафедра гістології
3. Кафедра біології
4. Кафедра хімії спільна з філософічним віділом
5. Кафедра фізики спільна з філософічним віділом
6. Кафедра топографічної анатомії
7. Кафедра ембріології
8. Кафедра фізіології
9. Кафедра практичної хімії
10. Кафедра лікарської хімії

Перспект (розклад) наукових занять в зимовому семестрі 1922/23 був окреслений наступним науково-практичним планом:

Філософічний виділ:

- I. Філософія: 4 години.
1. Логіка (тижнево годин) 3 години.
2. Філософічний семінар 2 години.
3. Психологічні вправи 2 години.

II. Педагогіка.

1. Історія педагогіки 2 години.
3. Найновіші педагогічні напрямки 1 година.

III. Бібліотекарство:

1. Бібліотекарство з практичними вправами 4 години.

IV. Україністика:

1. Методологія української літератури 2 години.
  2. Історія української драми в першій половині XIX ст. 2 години.
  3. Просемінар для методології укр. літератури 1 година.
  4. Початки укр. письменства від найдавніших часів до XI ст. 2 години.
  5. Укр. письменство від половини XVII. ст. 2 години.
  6. Просемінар для церк. Слов'янських мов 2 години.
  7. Історія укр. літератури другої половини XIX. ст. 1 година.
  8. Семінар для нової української літератури 2 години.
  9. Націоналізація літературної мови в укр. письменстві від XVII-XIX. ст. 1 година.
  10. Загальна фізіологія звуків укр. мови 2 години.
  11. Описова фонетика укр. мови 2 години.
  12. Огляд укр. народної поезії 2 години.
- V. Славістика**
1. Історія чеської літератури XIX ст. 1 година.
  2. Вправи в чеській граматиці 1 година.

3. Письменство північної Руси до XVI. ст. 2 години.
4. Східно-слов'янська палеографія 2 години.
5. Семінарні вправи для східно-слов'янської палеографії 1 година
6. Русская литература в предреволюционные годы (конец XIX. и начало XX. ст.) 1 година

7. Фонетика великорусской речи 2 години

8. Семинарий 1 година

9. Граматика литовської мови 2 години

VI. Історія:

1. Доба Людвика XIV 2 години.

2. Семінар для всесвітньої історії 2 години.

3. Українська історіографія XIX і XX. ст. 2 години.

4. Семінар для української історії 2 години.

5. Латинська палеографія та дипломатика 2 години.

VII. Класична філологія:

1. II. доба староримської літератури з лектурою комедії 3 години.

2. Історично-порівнююча граматики латинської мови 2 години.

3. Історично-порівнююча граматики грецької мови 2 години.

4. Початки й розвиток грецької епічної поезії 2 години.

5. Грецькі просемінарійні вправи

а) Фулідидова історія пелопонеської війни

б) переклади з латинської мови на грецьку 2 години.

6. Латинські просемінарійні вправи: Сатири і листи Горация 2 години.

7. Розбори творів Платона з останньої доби його творчості 1 година.

8. Трійця грецьких трагіків 2 години.

9. Геленська пластика V віку 2 години.

10. Семінарійні вправи з обсягу грецької літератури і археології 2 години.

VIII. Германістика:

1. Die romantische Schule 2 h.
2. Seminar: Lessings Emilia Galotti und Schillers Kabale und Liebe 1

h.

3. Die erste Blütezeit der deutschen Dichtung (1100-1300) 2 h.
4. Gotische Übungen (Wulfilas Bibel) 1 h.
5. Epik u. Lyrik des 13., 14., 15. Jhdts. II. T. 2 h.

IX. Західно-європейські літератури:

1. Французький роман 2 години.
2. Вибрані питання з Шекспіра 2 години.
3. Семінар 2 години.

X. Математика, фізика, хімія:

1. Вищий аналіз ч. 1. 4 години.
2. Вступ до теорії функцій 3 години.
3. Алгебра 2 години.
4. Семінар 2 години.
5. Просемінарійні вправи 2 години.
6. Аналітична геометрія 3 години.
7. Синтетична геометрія 1 година.
8. Термодинаміка 5 годин.
9. Вправи з теоретичної фізики 1 година.
10. Досвідна фізика ч.1. і ч. 2. 5 годин.
11. Неорганічна хімія 4 години.

XI. Природа й географія:

1. Систематична зоологія 4 години.
2. Зоологічна робітня 6 годин.
3. Клітина 1 година.
4. Загальна антропологія 1 година.
5. Доісторичний чоловік 1 година.
6. Систематика окритозалажневих 2 години.

7. Порівняна анатомія безхребтових 2 години.
8. Загальна біологія 2 години.
9. Фізична мінералогія 2 години.
10. Геологія 2 години.
11. Просемінарійні вправи з мінералогії 2 години.
12. Фізична географія 3 години.

XII. Історія мистецтва:

1. Археологія Старинного Сходу 3 години.
2. Візантійський стиль 1 година.

XIII. Правничий виділ:

1. Пандекта загальна, часть і річеве право (римське) 2 години.
2. Зобов'язання 2 години.
3. Практичні вправи з римського права 1 година.
4. Історія джерел і інституції римського права 6 годин.
5. Романістичні вправи: читання Гая 1 година
6. Устрій церковної суспільності 4 години.
7. Історія і джерела східного церковного права 2 години.
8. Каноністичний семінар 2 години.
9. Історія українського права: державне право ч. III. 4 години.
10. Історія джерел укр. права (докінчення) 1 година.
11. Семінар для українського права 1 година.
12. Західно-європейське право 5 годин.
13. Теорія та філософія права
14. Австрійське приватне право: родинне право
15. Австр. приватне право: облігаційне право
16. Австрійське карне право
17. Австрійське карне поступовання
18. Семінар карного поступовання
19. Австрійське приватне поступовання
20. Семінар приватного поступовання

21. Австрійське тоговельне право
22. Судова медицина
23. Психопатія
24. Геодезія і закони ч. 1
25. Семінар
26. Комасація
27. Адміністративне право
28. Курс конституційного права
29. Міждержавне право ч. 2.
30. Семінар міждержавного права
31. Наука о скарбовості
32. Політична економія
33. Бюджетове право: місцеві фінанси, державний кредит
34. Історія економічної політики
35. Статистика

Медичний виділ:

I. Семестр:

1. Описова анатомія
2. Анатомічні вправи
3. Неорганічна хімія
4. Дослідна фізика
5. Біологія
6. Хімічні вправи

II. Семестр:

1. Топографічна анатомія
2. Анатомічні вправи
3. Фізіологія
4. Фізіологічні вправи
5. Гістологія
6. Гістологічні вправи

7. Ембріологія
8. Лікарська хімія
9. Хімічні вправи. [52, с. 31]

Увесь час заняття йшли спокійно й без значних перешкод. Згадати хіба треба, що 24 грудня перед полуднем розпочались поліцейські обшуки в медичному викладі анатомії. Ціла подія закінчилась перевіркою особистих документів та переслуханням у поліції кількох студентів. Це саме повторилось в такій самій порі дня також 31 грудня 1922 р. Поза тим всюди було відносно спокійно. [53, с. 51]

У липні 1922 р. закінчився також академічний рік 1921/22 у львівській українській політехнічній школі. З початком наступного 1922/23 академічного року передбачалось ввести два роки політехнічних студій, але брак відповідних приміщень та фондів спричинив те, що урухомлено лише заняття 1шого року політехнічних студій. Студентів, що мали студіювати другий рік у Львові, вислано на майбутні технічні школи поза границями Польщі. Найбільше попало цих студентів до Данцига. В Данцигу однак виявилось, що задля переповнення тамошньої політехніки, не можна було вписати на неї всіх, котрі туди попали. Знайдено однак і для цього вихід. Після найновіших наукових планів політехніки було окреслено чіткі плани роботи викладацького штату із залученнями найновіших технічних особливостей навчального процесу. Пожвавлення додав також той факт, що було знайдено додаткове фінансування. Це й використано нашими студентами. Замість ждати на місце й свою чергу, щоби стати студентами політехніки, вони вступили завдяки заходам їх львівських професорів до данцигських технічних заводів, а саме до великих корабельних верстатів на практику. Від грудня 1922 р. працював там значний гурток ідейних студентів і здобував серед не сприятливих обставин важкою фізичною працею потрібну практику, заробляючи при цьому на своє утримання. Була надія, що

в літньому семестрі 1923 р. вони мали б мати змогу вступити до данцигського університету. [52, с. 32]

У 1922/23 р. із самого початку впроваджено в життя три виділи в українській політехніці, а саме: загальний, машиновий та лісовий. В зимовому семестрі 1922/23 академічного року програма занять була максимально широкою й нагадувала європейські класичні університети:

Математика	7	годин	щотижнево
Математичний семінар	2	години	
Начеркової геометрії	4	години	
Рисунків з начеркової геометрії	4	години	
Фізики	2	години	
Механіки	4	години	
Технології будівельних матеріалів	2	години	
Будівництва	2	години	
Рисунків з будівництва	4	години	
Мірництва	4	години	
Рисунків ситуаційних	2	години	
Енциклопедії інжинерії	2	години	
Машинознавства	2	години	
Рисунків з машинознавства	6	годин	
Досвідної хімії	4	години	
Ботаніки	4	години	
Геогнозії	4	години	
Зоології	3	години	
Енциклопедії лісництва	2	години	
Політичної економії	2	години	
Законознавства	1	година.	[52, с. 33]

Студентів на всіх виділах тепер було 640, з чого на загальному виділі 230, а на машинному 410.

Викладали найбільш фахові професори, що активно застосовували як теоретичні методи роботи, так і практичні.

На кінець жовтня та початок листопада 1922 р. припала була також судова розправа проти Федака і його товаришів, що були нібито звинувачені у співучасті у вчинку Ст. Федака, а фактично сиділи увесь час в тюрмі за українську університетську акцію. Незвичайно широко й всесторонньо була на цьому суді висвітлена ціла початкова акція творення українського університету у Львові. Коли з'являться в публікації всі акти та стенографічні протоколи з цієї розправи, то буде оприлюднено велику кількість матеріалів до повстання українського університету у Львові. Помітним було на цій розправі це, що план Львова, поділений одним із обвинувачених на райони задля збірок на український університет, де було взято державною польською прокуратурою за план стратегічно важливий і небезпечний. Зроблено це було для підготовлюваного Українцями повстання й на цьому прокуратурою було оперто основні обвинувачення. [53, с. 52]

Ще підчас літніх ферій 1922 р. подавався до Праги член польського уряду граф Станіслав Лось і старався там вступити за посередництвом посла уряду УНР в Празі Славинського в переговори з професорами українського вільного пражського університету в справі участі їх в евентуальному творенню українського університету Польщею для Українців. До переговорів однак не дійшло, бо посол Славинський не бажав тоді посередничити. В тому самому часі варшавські, урядові польські круги прагнули заснувати у Варшаві українсько-білоруського університету задля заспокоєння науково-культурних потреб обох цих національних меншин. Чи він мав бути подарунком і для галицьких Українців достеменно невідомо. На всякий випадок до заснування такого закладу і не дійшло. [31, с. 377]

2.4. Останні роки функціонування університету та його «згасання».

На початку університетська акція українізованого закладу, як це вже сказано, знаходила, велику популярність і навіть захоплення серед широких

кіл українського громадянства та серед молоді зокрема. Перший рік існування університету пройшов під знаком великого підйому та величезної фреквенції студентів. Другий академічний рік не менш вдатний – під оглядом масової підтримки університетської акції з боку українського населення. Цей рік, у якому значно збільшено число кафедр на філософському і правничому факультетах, зазначився уже деяким спадом фреквенції в університеті. Цей спад був, щоправда, незначний, але річ у тому, що в тому році було доволі мало приросту нових студентів. Правда, що велика кількість студентів виїздила на початку академічного року 1922/23 для спеціальних студій за кордон, що діялось за дозволом студентської організації і не тільки за дозволом. В тому ж році з'явилась ширша від попередньорічної категорія бойкотованих студентів, що зломили національну солідарність і записались у польські високі школи. В академічному році 1922/23 було записаних в університет 1014 студентів. У політехніці, що в тому році оформилась у самостійну високу школу, було записаних 64 студенти. [52, с. 31]

Разом із тим ми повинні згадати ще одну важливу річ. Під кінець цього огляду, слід ще записати одну річ, якої ніяк пропустити ми не можемо і яка мала не малий вплив на розвиток українського національного мистецтва у Сх. Галичині. Від 1922 р. почав діяти у Львові мистець-маляр Олександр Новаківський. Митесь почав вести свою малярську школу, з якої випустилось і немало студентів українського університету. Під кінець 1923 р. ця школа з'єдналась із університетом у виді четвертого його факультету. Ні фактично, ні формально вона з університетом не була зв'язана ніколи. Проф. Новаківський вів її, але в університеті ніколи ніхто не знав, ані скільки ця школа чи там факультет має студентів, ані який план науки у ньому. Знане було те, що цим факультетом дуже піклувався митрополит Андрей Шептицький і що для студентів мистецького факультету навіть мав цінні виклади на мистецькі теми. Зате з проф. О. Новаківським часто були поважні клопоти в Кураторії, бо він вимагав на школу фондів, а їх важко було тоді для неї роздобути. Так само багато клопотів мав із проф.

Новаківським економічний реферат Краєвої Студентської Ради. Цей великий мистець муляр переживав матеріальні недостачі незвичайно прикро, попадав у нервовий розстрій, нищив малюнки і тим викликав велике занепокоєння у своїх учнів, які бажали всіми силами його витягти із такого психічно не врівноваженого стану і тому в розпачі приходили за фондами до Кураторії. Переважно їм удавалось рятувати критичне становище та врешті роздобути для свого «факультету» деякі необхідні фонди. [53, с. 52]

Ведучи розмову про фонди, слід зазначити, що після 1924/25 академічного року отримання наукових фондів було майже неможливе. Добровільні внески на університет були невеликі, бо поліція будь яку акцію по збору коштів на університет не тільки передавала, але й раніше отримані кошти конфіскувала. Одинокі фонди які вдалось отримати були здобуті коштом студентів і дотації від небагатьох українських фінансових господарських установ. Поза тим на початку 1924/25 /академічної року пожертвував на університет коло п'ятста доларів тодішній український посол із Волині Хома Приступа. Але зрозуміло цього було не достатньо щоб забезпечити таку велику інституцію як університет й виплачувати кошти викладачам й персоналу. Недостача грошей була тоді загальним явищем на всіх ділянках українського національного життя. До того ж, фінансова польська реформа вдарили дуже болючо передовсім по українських фінансових установах і це відбилося безпосередньо й на таємному університеті, який в силу політичний, фінансових обставин – перестав існувати. [52, с. 33]

Черговий 1923/24 акад, рік пройшов спочатку у доволі позитивній тональності. У ньому число вписаних не зменшилося в порівнянні із попереднім роком, дарма що всі медики, які закінчили два роки студій на медичному факультеті, повинні були виїздити на подальші студії за кордон. При записах на цей рік унагляднився поважний приплив молодняку, початкуючих студентів, які щойно поздавали матуру. Причиною такого явища був один польський законодавчий акт, а саме акт із 26 вересня 1922 р.,

що його ухвалив польський сейм. Був це закон про т. зв. воєвідську автономію і про заснування українського університету до двох років. Цей закон був ухвалений фактично для Ради Амбасадорів, яка ще не признала а Сх. Галичини за Польщею, й до чого її підготовляла Польща між іншим і тим законом. Цей закон був спопуляризований в українському громадянстві між іншими щойно в ході академічного року 1922/23, а зокрема серед студентської молоді став він популярний завдяки деяким чисто внутрішнім інформаційним актам, як підготова петиції до сейму і сенату Кураторією в справі удержавнення університету. Було в українському соціумі багато таких, які вірили, що в 1924 р. буде заснований восени український державний університет і що у ньому муситимуть признавати студії, відбуті в українському таємному університеті. Ця віра в деяких, колах українського соціуму була така сильна, що не захитав її навіть акт Ради Амбасадорів від 14 березня 1923 р. про признавання Сх. Галичини Польщею. На території Східної Галичини з уваги на її етнічний характер необхідно було ввести автономний устрій. Саме тут і була причина, що при вписах на початку 1923/24 року була доволі висока кількість нових студентів, більша, ніж попереднього року. Зате у другому семестрі 1923/24 акад. року число студентів знов почало спадати. Причиною того явища знов міг бути факт поліційних репресій, що збільшилися, а через те утруднилася справа влаштування викладів і семінарів у законспірованих локалях для такої поважної кількості студентства. [53, с. 50]

Цей факт не міг бути позитивно сприйнятий студентами. У літньому семестрі 1923/24 рік бачимо вже більше сотні студентів-українців, записаних у польські університети, дарма, що продовж 1924 р. діялися деякі важливі речі, що відносилися до заснування українського державного університету, в польському уряді. [52, с. 34]

Досить особливим видався 1924/25 академічний рік. Уже при вписах в університет виявилось, що фреквенція поважно падала. Правда, дуже багато студентів виїхало на студії, за кордон, відійшло від університету багато

абсолювентів, які в українському університеті тільки закінчували студії, початі ще перед великою війною у державних університетах, але приросту свіжих студентських сил було мало. При розгляді різних причин такого явища на перший план вибивалася справа соціального характеру. Була це справа забезпечення життєвої екзистенції для абсолювентів українського університету, університету, студій якого, крім українського громадянства, ніхто на території рідної землі не признавав. А з непризнаванням тих студій державою були зв'язані деякі дуже неприємні для абсолювентів університету комплікації навіть при розміщуванні їх на деякі становища в українських установах. Наприклад, захищений правник українського університету не міг самостійно вести нравного реферату в ніякій українській установі, бо не мав права ні інтервенювати в чисто правних справах у відповідних судових, скажім, інстанцій, ні вести правних справ. Очевидно, що коли йшло про правниче ведення різних справ у середині установи, то це було можливе, але назовні це було виключено. [53, с. 51]

Продовж цілого академічного року 1924/25 усі справи і питання пов'язані з веденням університету, забезпечуванням екзистенції студентів і забезпечуванням верстатів праці для абсолювентів були предметом затяжних і подекуди безвиглядних дискусій у Кураторії. Всі справи в ході дискусій зводилися кінець-кінцем до одного засадничого питання, чи доцільно є при теперішніх важких обставинах вести далі університет як нелегальну установу, чи ні. Обставини були важкі з уваги на труднощі ведення університету при дуже потужних поліційних репресіях супроти студентів і викладів, з уваги на дисциплінарні репресії супроти професорів, що були на державній службі, з уваги на помітно падучу фреквенцію студентів і накінець з уваги на труднощі в матеріальному забезпечуванні університету. [31, с. 377]

Черговий 1923/24 академічний рік почався оптимістично. У порівнянні з попереднім роком кількість записаних студентів не зменшилась, хоча всі студенти медичного факультету, що відбули два роки навчання, мусили продовжувати навчання за кордоном. Особливістю набору у той рік був

значний приплив абітурієнтів, що прийшли щойно після школи, і зовсім недавно здали «матуру» (екзамен на атестат зрілості). Пояснювалось це тим, що в українському середовищі багато хто вірив, що в 1924 р., згідно із законом від 26 вересня 1922 р., буде-таки засновано український державний університет і у ньому буде зараховуватись навчання, відбуте в таємному Українському університеті. [52, с. 34]

Однак, посилення поліційного переслідування розвіяло ці ілюзії. В. Мартинець наводить хроніку, яка друкувалась у таємному «Інформаційному листку» УКСР і з якої видно, що: «Протягом листопада поліція 7 разів вдиралась на заняття і зривала їх, відбирала хімічне і геометричне приладдя, конспекти, заарештовувала студентів і викладачів. Чим далі, тим більше поліція викривала приміщення, де проводились заняття, запечатуючи та погрожуючи інституціям, власникам приміщень закриттям, а то й закривала ці інституції. Це призвело до того, що більшість занять почали проводити у приватних квартирах викладачів. Однак навіть туди приходила поліція». [53, с. 53]

Через об'єктивні і суб'єктивні умови існування університету було приречене. Уже було всім зрозуміло, що ніхто дипломів таємного Українського університету у Польщі визнавати не буде. Тому одні українські студенти, попри бойкот, усе більше почали записуватися до польських вищих навчальних закладів, інші почали масово виїжджати на навчання до інших країн. [31, с. 377]

Початок 1924/25 академічного року показав, що відвідуваність університету значно впала, а приплив нових студентів був незначний. Причина була очевидною. З невизнанням державою освіти, яку надавав таємний Український університет, випускники втрачали можливості отримати добру посаду, а це обіцяло ускладнення навіть при працевлаштуванні в українських установах.

Урядова заборона працівникам державних установ викладати в таємному університеті вела і до зменшення викладачів. Так, ще 1 липня 1924

р. на М. Кордубу, який викладав в академічній гімназії, було накладено дисциплінарне стягнення й затримано платню, внаслідок чого він припинив роботу в університеті. [52, с. 35]

Ще одним ударом по справі університету став провал переговорів, які 1924 р. проводив уряд Владислава Грабського щодо реалізації сеймової постанови 1922 р. про утворення Українського університету. Романа Смаль-Стоцького, який проводив переговори з українського боку, почали звинувачувати у зрадництві. УВО погрожувало йому та іншим професорам, які погоджувались зайняти кафедри у новому університеті, фізичною розправою. [53, с. 53]

Зважаючи як на втрату інтересу молоді до навчання в нелегальних інституціях, так і на відтік кваліфікованих викладачів, в українському суспільстві почали задумуватись над конкурентоспроможністю Українських високих шкіл. У Кураторії яка була покликана забезпечувати навчання студентів та подальше їх працевлаштування після закінчення навчання, ці питання стали предметом тривалих, але переважно безперспективних обговорень. З часом при реальному погляді на речі почала переважати думка, що подальше існування таких нелегальних інституцій недоцільне. Тому Кураторів переважною більшістю голосів вирішила з кінцем 1924/25 академічного року на необмежений час припинити їх роботу. Таким чином. Український університет, а з ним і Українська висока технічна школа, з кінцем липня 1925 р. припинили вести свою діяльність. Хімічна лабораторія та бібліотека перейшли до Наукового товариства ім. Шевченка, інше майно – до «Просвіти» та Українського національного музею.

РОЗДІЛ 3. УКРАЇНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ПОЗИЦІЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

3.1. Проекти українського університету у польському сеймі.

У вересні 1920 р. за урядування Вітоса велись переговори у Львові з українцями у справі українського університету за ініціативи тодішнього міністра освіти Ратайя. Вів вів їх потаємно перед львівськими поляками. Мова була про університет у Станіславі. З переговорів нічого не вийшло. У липні 1921 р. звертались висланники польського уряду до проф. Кирила Студинського з пропозицією організувати філософський факультет для українського університету в Станіславі. Професор Студинський пропозиції не прийняв. У червні 1922 р. знову звертались представники польських урядових кол до проф. д-ра Стебельського з пропозицією організувати правничий факультет для українського університету у Станіславі, але проф. Стебельський її також пропозиції не прийняв. [31, с. 377]

Уже 26 вересня 1922 р. польський сейм прийняв закон про воєвідську автономію для трьох східногалицьких воєводств і нероздільно з ним закон про заснування українського університету до двох років. У грудні 1922 р. за посередництва між польським урядом й українцями в університетській справі представник польського міністерства закордонних справ гр. Станіслав Лось. До того посередництва, як і до чергового з січня і лютого 1923 р. штовхнув графа Лося польський уряд у зв'язку з існуванням нелегального українського університету у Львові. Для Польщі цей університет з уваги на закордонну опінію був у найвищій мірі не вигідним. Обидва посередництва не дали нічого позитивного. У 1924 р. відбулась чергова зустріч ще раз із посередництвом графа Лося в університетській справі на пражському й варшавському ґрунті. [52, с. 36]

Упродовж 1923 р. помітним фактом було те, що польський сейм, і сенат, які дістали були петицію Кураторії Українських Високих Шкіл із 30 березня 1923 р. у справі удержавлення існуючих українських Високих Шкіл у Львові

дорогою окремого закону, не відповіли на петицію нічого і навіть не підтвердили петентам її відбору. 28 липня 1923 р. Українська Парламентарна Репрезентація північно-західніх земель виголосила в сеймі внесок у справі негайного розгляду петиції, але сейм сутність внеску відкинув й відіслав петицію до освітньої комісії. [53, с. 54]

У справі українського університету велись переговори у другій половині 1923 р. і на початку 1924 р. у польському уряді. Уряд Владислава Ґрабського бажав провести закон із 20 вересня 1922 р. у життя до кінця 1924 р. Про це знали сеймова опозиція і з демагогічно-демонстративних мотивів польська партія соціалістична (ППС) через своїх представників у сеймі прийнято 20 травня 1923 р. законопроект на заснування українського державного університету. Цей законопроект настільки цікавий своєю мотивацією і змістом, що наведемо його текст у повному вигляді Він звучав наступним чином:

«Чотири мільйоновий український народ у Польщі, що творить згідно з останнім переписом населення 14% усього населення Річи-Посполитої, досі не має власного осередку вищої науки, Такий стан не тільки несправедливий і кривдить українців, але й шкодить інтересам Річи посполитої, бо викликає огірчення, спроби творення власних, нелегальних високих шкіл, еміграцію української молоді за кордон, де складаються осередки української студентської молоді, ворожо настроєної до Польщі.»

«Розуміючи аномальність такого становища і знаючи, що створення українського університету є одним із головних постулатів українського населення, вже в р. 11920 (20. жовтня) тодішній прем'єр- міністер переслав до сейму законопроект про створення університету з викладовою рускою мовою.» [52, с. 37]

Цей проект був обміркований і доповнений на засіданні об'єднаних освітньої і конституційної комісії у січні 1921 р.; але на сеймовому пленумі його не було погоджено. З уваги на те було сформовано наступний висновок:

«Сейм приймає залучений законопроект:

Закон про заснування університету з українською викладовою мовою.

Ст. 1. З метою створення для українського народу в польській державі умовин для розвитку власної науки та щоб дати можливість поширювати наукове знання академічним шляхом, з днем 1. січня 1925 р. покликується до життя університет з українською викладовою мовою.

Ст. 2. Той університет буде рівнорядний з іншими державними університетами і буде зорганізований на основах закону про високі школи з дня 13. липня 1920 р.

Ст. 3. Університет покищо буде складатися з філософічного факультету та факультету права й суспільних наук. Лікарський , факультет, що вимагає довшої організації, буде відкритий, пізніше.

Ст. 4. Місцем осідку університету буде Львів.

Ст. 5. Дасться уповноваження міністрові освіти й віроісповідань ужити заходів у справі зорганізування університету й вставлення до бюджетового прелімінаря відповідних кредитів на ту ціль «від 1. січня 1925 р. Крім того дасться уповноваження міністрові фінансів дати міністрові освіти й віроісповідань кредити на вступні організаційні кошти.» [52, с. 38]

Варшава, дня 20 травня 1924.

Підписали документ посол Казимир Палійський і товариства клубу ППС.

Посольський Клуб (ППС (Польської Партії Соціалістичної) у час, коли проголошував цей внесок у сеймі, мав стовідсоткову певність, що його не приймуть. І саме тому його оголосив. Але перед широкими колами польської лівої сили й частково навіть серед українського громадянства цей внесок робив відповідне враження та спричинявся до поширювання опінії, що ППС нібито наставлена приязно до «братнього» українського народу. (І власне не про що інше, тільки про те йшло авторам внеску. Тому повторяємо, що цей внесок мав наскрізь демагогічно-демонстративний характер. [53, с. 54]

Під кінець червня 1924 р. з'явилися у пресі поголоски про те, що уряд (Владислава Ґрабського мас намір реалізувати закон з 26 вересня 1922 р. про

заснування українського університету до двох літ. Саме зближалася друга річниця прийняття цього закону. І тому уряд почав робити відповідні підготовчі кроки для його реалізації. До того він знову за підтримки графа Станислава Лося, що служив у міністерстві закордонних справ. Тим часом граф Лось мав дедалі більше успіху у нав'язуванні контакту з українськими науковими колами, ніж раніше. Він вів переговори з українськими професорами у Празі, в Берліні, у Львові і навіть у Лондоні. У Львові цю справу вела пізніше окрема університетська комісія під проводом тодішнього голови Наукового Товариства ім. Шевченка проф. д-ра Кирила Студинського. Праця комісії відбувалась у великому секреті. [52, с. 39]

Уже за два місяці, 22 серпня 1924 р., львівський український щоденник «Діло» опублікував замітку наступного змісту:

«Конференція прем'єра Вл. Грабського з міністром освіти Міклашевським, яка відбулася вчора (себто 20 серпня 1924), торкалася справи українського університету. Урядовий проект передбачував, що поки що будуть відкриті два українські факультети при краківському університеті, що буде лише тимчасовою фазою справи. Однак ця фаза триватиме не коротше одного року. Пізніше повстане український університет у Сх. (Галичині, але в якому місті – не встановлено. Постійне місце осідку буде означене законопроектом, що його уряд представить сонмові.» [52, с. 40]

Одночасно була опублікована в пресі ще одна замітка, а саме про те, що польський міністер освіти Міклашевський прийняв до Варшави проф. д-ра Романа Смаль-Стоцького у зв'язку з проектом створення й креуванням українського університету. [31, с. 377]

У зв'язку з цими повідомленнями повстала спершу в українському громадянстві констернація. Але в міру того, як до українських громадських кіл почали просякати конкретніші звістки про наміри польським урядом створення якогось невиразно окресленого наукового університетського тіла для українців у Кракові побіч т. зв. «Слов'янської Академії», яку теж там

мали утворити, тоді заворушились усі українські політичні групи й почали протестувати проти такого польського витвору замість повноцінного університету у Львові. Уже 4 вересня 1924 з'явився комунікат Тіснішого Народнього Комітету (екзекутива Української Трудової Партії) за підписами голови д-ра Ізидора Голубовича, секретаря Аркадія Малецького й одного із заступників голови, д-ра Олександра Марітчака, в якому:

- 1) протестувалось проти осідку українського університету в Кракові;
- 2) стверджувалось, що ніхто із членів партії не дістав мандату на якінебудь переговори в справі того університету.

Вслід за тим проголошено резолюції Кураторії Високих Шкіл у тій самій справі за підписами членів Кураторії д-ра Ол. Марітчака, Мих. Матчака, Аркадія Малецького і Дмитра Паліїва, що репрезентували в Кураторії політичні групи. У тих резолюціях містився протест проти осідку університету поза Львовом і ствердження, що ніяка з українських компетентних установ не давала нікому з-поміж українців мандату вести переговори в університетській справі. [31, с. 378]

У «Ділі» із 7-ого вересня 1924 р. опубліковано вістку з (Варшави, що прем'єр Вл. Грабський відбув конференцію з професорами Цоллем, Романом Смаль-Стоцьким, Кирилом Студійнським і з представником міністерства закорд. справ гр. Лосем у справі українського університету, на якій вирішено покликати окрему організаційну комісію для справи українського університету, зложеною з професорів українців і поляків по рівній кількості.

У відповідь на те відбулися у Львові 8 вересня 1924 р. таємні громадянські збори, присвячені виключно українській університетській справі. Ці збори прийняли такі постанови:

1. *«Українське населення західноукраїнських земель має незаперечне право на свій власний університет у центрі своєї національної області у Львові. Створення українського університету донебудь поза Львовом є наругою над природним правом української нації на свою високу школу і не може ніяким робом заспокоїти її потреб;*

2. Спроби утворення українського університету на території корінної Польщі мають на меті збаламутити загальну опінію, чи то міродатні міжнародні чинники, немов то (Польща сповняє свій обов'язок та заспокоює культурні потреби українського населення західньо- українських земель;

3. Збори приймають до відома, що Кураторія Українських Високих Шкіл ствердила, що ніяка з компетентних українських, громадянських і політичних установ не дала нікому мандату до переговорів в університетській справі;

4. Збори констатують, що самотнім компетентним чинником до ведення акції в університетській справі є Кураторія Українських Високих Шкіл, і передають їй вислід дискусії, голосування і протокол нарад до розгляду і дальших вирішень». [52, с. 41]

Зорганізована українська громадськість не знала детально, що діється з університетською справою, як і не знала й хто з української сторони вів переговори в університетській справі і з чийого уповноваження. І саме тому поширеною в українському соціумі були різні плітки на цю тему, які межували із національною зрадою. Щойно опублікована в українській пресі 4 вересня 1924 р. «заява українців професорів державних університетів, зібраних у Празі в справі заснування українського університету», цілу ту справу до деякої міри вияснила. [53, с. 53]

У тій заяві говорилось, що зібрані в Празі в дні від 27 до 31. серпня 1924 р. університетські професори після вислухання повідомлення уповноваженого посередника д-ра Романа Смаль-Стоцького, а також інформацій д-ра Кирила Студинського – ухвалили рішення заявити готовість передати польському урядові з наукового боку свою думку про заснування українського університету, якщо він матиме осідок на українській території. Одночасно згадані професори дають проф. Кирилові Студинському уповноваження «до дальшої виміни думок», а д-ра Романа Смаль-Стоцького «просять і надалі посередничити». У тих празьких нарадах брали участь

такі українські професори: проф. д-р Іван Горбачевський, проф. д-р Степан Смаль-Стоцький, проф. д-р Олександр Колесса, проф. д-р Кирило Студинський, проф. д-р Станислав Дністрянський, проф. д-р Степан Рудницький і проф. д-р Роман Смаль-Стоцький як посередник. [52, с. 42]

Після появи цього комунікату про конференцію професорів у Празі з'явилися наведені вгорі резолюції громадянських чинників про те, що ніяка компетентна українська установа не давала нікому з українських громадян мандату переговорювати з поляками у справі університету. Словом, у світлі згаданих резолюцій усі професори, що цією справою займалися, були «самозванцями». Фактично справа представлялася інакше, бо всі вони мали мандати від Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, якого голова вів з польським урядом переговори в справі заснування українського університету, а він спирався на університетську комісію, що діяла, як ми це згадали, при Науковому Т-ві ім. Шевченка, а працю свою проводила таємно перед ширшими колами українського громадянства. А скільки праці за собою .мусіла вже мати ця комісія, видно найкраще з документу, який нижче наводимо. [53, с. 54]

У «Ділі» з 20 вересня 1924 р. під написом «Український університет» находимо опубліковані такі документи, які для розуміння реальної політичної й освітньої боротьби того часу необхідно розглянути у повному вигляді. І так, в тексті читаємо наступне:

I. Протокол.

«Конференції з дня 11. і 12. липня 1924 р. міністерстві віросповідань і освіти в справі заснування руського університету: голова проф. д-р Завадські, директор департаменту VI-ого. Беруть участь у засіданні: проф. Ігііаци Лисковські, ректор варшавського університету, проф. д-р Ян Лось, ректор ягайлонського (краківського) університету, проф. д-р Фридерик Цоль, професор ягайлонського університету, д-р Тадей Вариньські, начальник відділу міністерства віроіспойдань і освіти, Леонард Рушковські, начальник відділу Мінна внутрішніх справ, гр. Станислав Лось, начальних політичного

віділу Міністерства закордонних справ. Зібрані однодушно висловлюють отой погляди:

1. Справу заснування руського (українського) університету треба трактувати льояльно, одверто і щиро, бо тільки така дорога лежить в інтересі польської держави, а Польща зобов'язалася до цього в законі з дня 26. вересня 1922 про основи загального восвідського самоврядування, а передовсім восвідств львівського, тернопільського й станиславівського.

2. Руський університет повинен бути інституцією поважною, опертою на обсаді катедр науковими силами, належно кваліфікованими, і таму треба його творити в міру, як ті сили будуть до роз- порядимости. Отже, наразі можна і треба приступити до негайного утворення філософічного, щонайменше гуманістичного факультету, й обсадити ті катедри, для котрих є поважні кандидати.

3. Цей зав'язок руського університету (русський інститут) має бути провізорично поміщений у Кракові, щоб міг найти поміч у .дальшій організації з боку найстаршого польського університету, що крім цього дає найкращі умовини для спокійної організаційної праці, вільної від національних непорозуміннь (*stare narodowosciowych*).

4. Ця поміч у нічому не може обмежити стану посідання ягайлонського університету. Супроти цього руський інститут мусить творитися як уповні окрема школа з власними професорами, з власного адміністрацією, з власними заведеннями. Єдино тільки ягайлонська бібліотека, як прилюдна інституція, доступна для кожного, буде також служити руському інституту. Це основне становище не стоїть на перешкоді порозумінням, що їх ці дві інституції уложать між собою в цілі допущення студентів руського інституту на поодинокі виклади на ягайлонському університеті і навідворот, складання доповняючих іспитів із тих предметів, які вислухали на ягайлонському університеті або в руському інституті. Такі виклади не можуть у нічому уймати уладовим і мовним приписам обох шкіл і підпадають затвердженню міністра освіти.

5. В цілі негайного заснування руського інституту, його зорганізування і його дальшої розбудови аж до утворення повного руського університету має бути покликана до життя організаційна комісія. Провідника комісії і його заступника призначає мійістер освіти, а крім цього входять до неї чотири професори ягайлонського університету і чотири руські учені, а крім цього постійний делегат відділу науки міністерства освіти.

6. Організаційна комісія є дорадним органом міністра освіти і підлягає йому. її завданням є: а) представити міністрові внески про творення катедр у руськім інституті, про затвердження габілітації, про вивінування інституту в потрібні установи, про заспокоєння, інших його потреб, а головню про організацію його адміністрації; б) давати ІНІЦІАТИВУ й посередничити в заключуванні умов у взаєминах між ягайлонським університетом і руським інститутом; в) ви- працюувати статут для руського інституту, який буде так довго обов'язувати, доки не буде перемінений на руський університет. У статуті має бути запевнена правна особовість для руського інституту. Статут буде мати законну силу, як його затвердить міністер освіти. Габілітації в інституті будуть допущені до тих предметів, для яких будуть находитися професори в інституті. [52, с. 42]

Навчальний заклад повинен був служити виключно культурним цілям руського населення і тому повинен затримати повну окремішність супроти слов'янського інституту, що має бути заснований при Ягелонському університеті в Кракові, як також, супроти евентуально покликаних до життя інших вищих студій в інших слов'янських мовах. [31, с. 378]

II. Проект закону про створення університету з руською (українською) викладовою мовою:

Арт. 1. Уповноважується уряд до створення університету з руською (українською) викладовою мовою та видатків у тій цілі потрібних і вказаних розпорядків, а головню негайного покликання до життя руського

(українського) інституту з тимчасовим осідком у Кракові – як зав'язку будучого руського (українського) університету.

Арт. 2. Уповноважується уряд вставити до бюджетового прелімінаря на рік 1925 і дальші роки відповідний кредит для здійснення цілей, поданих в арт. Уповноважується уряд уділити до розпорядности міністра віроіповідань і освіти надзвичайного фонду у висоті... на покриття вступних організаційних коштів.

Арт. 3. Виконання цього закону доручається міністрові віроіповідань і освіти» на варшавський протокол, ухвалена дня 30 серпня 1924 р. професорами-українцями бувших австрійських університетів на з'їзді у Празі.

«1. Осідок університету: Осідок українського університету може-бути тільки на українській етнографічній території, бо- тільки в цьому випадку він зможе виповнити свої обов'язки супроти народу.. Постійним осідком для цієї культурно-наукової установи може бути тільки Львів, як головний культурний центр. Провізорично може бути призначений Перемишль або Станиславів. Ця провізорія буде обмежена на найкоротший час.

2. Назва: Український Університет.

3. Мова: викладова, урядова й іспитова — українська.

4. Основа організації: український університет є інституція повправна, автономна, рівнорядна з іншими державними університетами. Наразі утворюється дівя повні факультети: філософічний і ничий. Негайно Підготовляється заснування факультетів медич- о і технічно-агрономічного.

5. Переведення організації:

а) встановляється організаційну комісію з осідком у Кракові. До неї покликується згідно з протоколом із дня 11. і 12. липня 1924 4 українські професори і 4 польські професори ягайлонськоїно університету. Голову й заступника голови комісії призначає міністер освіти, а крім того входить до неї ще постійний делегат виділу науки при міністерстві Віроіповідань і

Освіти;

б) до її компетенції належить: ставити внески на утворення кафедр і їх обсаду; подавати внески на затвердження габілітації; вивіновувати університет потрібними інституціями; заспокоювати всі потреби його організації й адміністрації, а далі: ставити внески на уділювання відпусток та визначування стипендій для приготування габілітацій та пропозиції на суплентури;

в) до розпорядимости організаційної комісії визначає уряд (Річипосполитої достаточну квоту для переведення намічених завдань і зокрема на наукове видавництво українського університету.

6. Реченець активування університету: український університет входить у життя як автономний, повноправний державний університет у другому триместрі, себто 1 січня 1925 р.

7. Провірочна комісія: При факультетах українського університету мають бути засновані провірочні комісії (з причин воєнних подій на взір комісій інших європейських університетів) під проводом деканів відповідних факультетів, що в сумнівних випадках, чи і скільки триместрів зачислити при івписі на університет, мають рішати це питання. Факультети мають право при нострифікації іспитів і дипломів означувати свої домагання до кандидатів». [52, с. 43]

Підписи: Іван Горбачевський, Степан Смаль-Стоцький, Олександр Колесса, Кирило Студинський, Станислав Дністрянський, Стефан Рудницький.

Хронологічно у щоденнику «Діло» з 20 вересня 1924 р. (ч. 209) оголошений лист проф. д-ра Кирила Студинського, в якому він заявляв, що його роль в справі університету вичерпалася: а) передачею платформи польського уряду в університетській справі колегії бувших австрійських професорів-україмців у Празі;

б) передачею польському урядові відповіді колегії професорів у Празі на варшавський протокол. За п'ять днів, бо 25. вересня 1924 р., появился у

«Ділі» ще один лист проф. д-ра Кирила Студинського в справі університету, в якому він заявляв, що по 6 вересня 1924 він у Варшаві не був, а тому поголоски польської преси про його поїздки туди в справах університету неправдиві.

Оголошені прилюдно документи і обидва листи проф. д-ра Кирила Студинського наглядно доводять, що прилюдна українська опінія почала витискати помітний вплив на українських професорів, заангажованих в університетській справі із польським урядом. Довго цілої справи в секреті утримати не вдалось. Коли ж усе більш-менш стало явним і глаосним – серед учасників акції з українського боку почало назрівати неприйнятність поданих позицій. [31, с. 378]

У газеті «Діло» з 27 вересня 1924 р. з'явилась заява Української Парламентарної Репрезентації за підписом її голови сенатора М. Черкавського (з Крем'янця) в справі польської університетської акції, в якій подано до відома українського громадянства, що польські урядові кола ні до кого з Української Парламентарної Репрезентації в університетській справі не зверталися. Далі в заяві підкреслено, що Українська Парламентарна Репрезентація є *«за повним українським університетом на українській національній території з осідком у Львові»*. [53, с. 55]

14 листопада 1924 р. Польська Партія Соціалістична (ППС) через своїх представників у польському сеймі через посла Чапінського мотивувала внесок у сейм у справі заснування українського університету. Було це відновлення внеску з 24 травня 1924 р., який тоді не пройшов на порядок денний засідання сейму. [31, с. 379]

Невдовзі, 18 грудня 1924 р., Українська Парламентарна Репрезентація проголосила інтерпеляцію в сеймі до голови польської Ради Міністрів і до Міністра Освіти у справі українського університету. Інтерпеляція, мотивована зобов'язанням Польщі заснувати український університет згідно із законом з 26 вересня 1922 р., і яка закінчилася такими наступними тезами (даємо мовою оригіналу):

«1. На якій підставі уряд розпочав кроки в напрямі творення «руського інституту» в Кракові, коли закон з 26 вересня 1922 не знає ніякого інституту, а заповідженого закону про створення українського університету сейм не прийняв;

2. Міністер закордонних справ Скішинські мав уповноваження уряду, щоб представити на цьогорічній сесії Союзу Народів у Женеві заходи уряду біля творення, незгідного з поняттям університету, з'ясованим у названому законі, інституту в характері правдивих і правильних способів виконання зобов'язань, зтягнених супроти Ради Амбасадорів;

3. Коли уряд наміряє предложили законопроект створенню українського університету згідно з духом закону з дня 26. вересня 1922 р. і запевнення, даного Скірмунтом Раді Амбасадорів». [52, с. 44]

Майже одночасно із тим, 18-20 грудня 1924 р. відбулася у Празі нарада професорів тамтешніх українських Високих Шкіл, а саме: Українського Вільного Університету, Українського Педагогічного Інституту і Господарської Академії в Подебрадах разом із представниками Центрального Союзу Українського Студентства у справі Українських Високих Шкіл у Львові. Наслідком наради було покликання «до життя» університетської Комісії, яка в розумінні із Кураторією Українських Високих Шкіл у Львові мала провести позитивну роботу на користь існуючих Українських Високих Шкіл у Львові, себто підтримувати їх подальше існування морально й матеріально. [53, с. 56]

Таким дивним акордом закінчився 1924 рік у справі українського університету, заснування якого в контексті польської політики, готував для українців уряд Владислава Ґрабського. Але разом із тим не закінчилася ще урядова акція в університетській справі.

Тут варто подати ще деякі нариси, зібрані з першоджерел, від учасника переговорів з урядом у справі заснування українського університету в 1924 році. Із зібраного матеріалу одного із учасників освітнього процесу – В. Мудрого, бачимо наступне: *«У самому уряді Владислава Ґрабського, що був у*

тодішній парламентарній Польщі і т. зв. позапарламентарному уряду, себто урядом не з волі парламенту, чи точніше парламентарних політичних груп, не було одпозгідности в справі українського університету. Коли прем'єр Влад Ґрабський у першій розмові з представниками українських професорів, себто з д-ром Кирилом Студинським і д-ром Романом Смаль-Стоцьким заоферував відразу 18 катедр філософічного і правничого факультету з тимчасовим осідком у Кракові, то Міністерство Закордонних Справ заступало концепцію заснування українського університету ім. Короля Данила відразу у Львові. Коли ж міністер Освіти Міклашевскі уступив, а на його місце прийшов брат В. Ґрабського, славетний у нас проф. Станислав Ґрабскі, справа університету знов прийняла новий оборот.

Станислав Ґрабскі ішов на переходову стадію організації університету в Кракові, а пізніше мав намір перенести його до Львова, злучити його з львівським університетом Яна Казимира і таким чином львівський університет зробити польсько-українським, себто зутраквізувати. Іншими словами Ст. Ґрабскі про окремий український університет на дальшу мету не думав і до нього допустити не бажав. Він волів відновити старий, австрійський утраквізм львівського університету, але в іншому, бо в державно польському виданні. Чи проф. Станиславов! Ґрабському це було б удалося?» [52, с. 44]

Аналізуючий поданий вище текст, можна відповісти, що напевно, не вдалось би. Чому? Тому, що вже у травні 1926 р. у Польщі сформувалась цілком нова політична ситуація. Адже ще наприкінці 1924 р. польський уряд зробив один дуже зручний маневр, щоб приспати чуйність української і польської опозиційної сторони з уваги на започатковану ним акцію в справі українського університету. Що ж це був за маневр? У другій половині грудня 1924 р. появились на пражському ґрунті емісари польського уряду (за таких вони себе видавали) в особах П. Оскілка з Волині і поляка Мадейського, які почали переговорювати з професорами, емігрантами з Наддніпрянської України в справі творення українського державного університету тим разом

у Луцьку на Волині. Коли в пресі появилися ці поголоски, в прилюдній українській opinii устійнився погляд, що польський уряд акцію з українськими університетськими професорами колишніх австрійських університетів (львівського, празького й чернівецького). Крім того в ході 1925 р. увійшов у зтяжну кризу уряду Владислава Грабського. Всім здавалось, що з формуванням уряду Владислава Грабського, який вияв так званої «доброї волі» для реалізації закону з 22 вересня 1922 р. про український університет, провалилась і почата тим урядом університетська акція. Тим часом подальший хід подій виявив, що політична ситуація була зовсім іншою. [53, с. 56]

3.2. Дискусії й компроміси у вирішенні університетського питання (1924-1939 рр.)

В українському середовищі у Львові, зокрема ж у Кураторії Українських Високих Шкіл, перші місяці 1926 р. були сповнені «роздумами» на тему: бути чи не бути далі українському приватному університетові у Львові. Через Кураторію, що складалася з представників установ і політичних партій, тією самою справою займалися і всі львівські відповідальні українські центральні. Через довгі, й зтяжні, як це вже зазначалось вище, дискусії Кураторія прийняла переважною більшістю голосів рішення про припинення українського приватного й нелегального університету у Львові із завершенням академічного року 1924/25, тобто із кінцем липня 1925 р. Про польські урядові заходи у справі заснування українського університету в цілому того часу, тобто від січня до кінця липня 1925 р., не було «ні слуху, ні диху». Такий самий стан був і в другій половині 1925 р. аж до грудня 1925. [53, с. 56]

У щоденнику «Діло» з 15 грудня 1925 з'явився у передруці за польською ендецькою пресою під написом «Гра у піжмурки» документ такого змісту:

«Деклярація д-ра Романа Омаль-Стоцькото з 7 грудня 1925 р.»

«Вельмишановний Пане Міністре, Продовж цього року мав я честь

бути візваним Вашою Ексцеленцією для ознайомлення з поглядами п. міністра й уряду на справу організації університету з руською (українською) викладовою мовою. Та оправа не була вже мені чужа, бо майже від року працював я над нею на основі письменного уповноваження ^попередника Вашої Ексцеленції п. Міністра Міклашевського. Мої тодішні заходи довели до підписання протоколу з 3 вересня 1924 р., заaproбованого Головою (Ради Міністрів, силою якого загал українських учених мав представити кандидатів, з-поміж яких Міністерство Освіти мало довершити призначення членів організаційної комісії. Непередбачені обставини спричинили, що з нашого боку не сповнено досі згаданої умови, а зміна довершена на становищі міністра освіти, наказала мені здержатися в моїх заходах аж до хвилини, коли п. Міністер буде такий ласкавий повідомити мене, що вважає бажаним скликати в трудні ц. р. організаційну комісію Студинського, голови Наукового Товариства ім. Шевченка, члена української Академії Наук у Києві, яке містить описок пропонованих із нашого боку кандидатів. Те письмо адресував проф. Студинський до Вашої Ексцеленції на основі одностороннього уповаження як із боку університетської комісії Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, так із боку б. австрійських професорів університету, скупчених на українському університеті в Празі.

«Здаючи собі добре справу з далекосягlosti цієї події, можу впевнити Вашу Ексцеленцію, що рішення в тому напрямку прийняли наші вчені після глибокої і ґрунтовної застанови і в повній свідомості своєї відповідальности, яку зтягають супроти власної совісті, супроти рідної науки і власного народу. Збір наших учених складається виключно з одиниць, яких національні почування не можуть підлягати ніякому сумнівові, бо ж вони доказали їх працею всього свого життя, присвяченого розвитку національної науки і культури, як у часі мирної доби, так і в часі великої світової війни. Також під час нещасної війни між поляками й Українцями наші вчені були на становищі і без вагання сповнили свій національний обов'язок».

Багато з них мусіло покинути рідний край і тепер перебуває на еміграції, користуючись братньою гостинністю чехословацького народу. Коли ж отже збір тих самих мужів віддасться однодушно до диспозиції п. Міністра, то тому, що любоїв до власного народу і відповідальність за його будучину, за будучину молоді й науки так наказують їм поступити.

У глибокому пересвідченні, що добро й будучина українського народу лежать у вихованні його молоді на основах християнської науки, на підвалинах права і на ідеалах західньої демократичної цивілізації, наші вчені вірять, що ті принципи можуть бути здійснені в Річипосполитій Польській, де живе кількамільйоновий відлом українського народу і має свою долю зв'язану з долею тієї держави. Тому стаючи на становищі Польської держави, наші вчені заявляють готовість щирої лояльної співпраці з урядом для добра держави й обох національностей.

Ось причини, які перекинули терезу роздумувань наших учених. І такими почуваннями оживлені, бажаять вони від високою кермою Вашої Ексцеленції в міру сил і спроможности причинитися до згідного співжиття і співпраці обох заселяючих Польщу народів. Здаючи п. Міністрові звіт із моєї цілорічної діяльнос, яку розумів я як скромний причинок з мого боку до праці для добра нашого народу і Річи Посполитої, дозволяю собі на руки Вашої Ексцеленції дати вислів довір'ю, що уряд і польське громадянство приймуть до відома крок наших учених у повному розумінні й признанні почувань і мотивів, які нами кермували». [52, с. 45]

Водночас із проголошенням наведеної декларації, польський міністр освіти проф. д-р Станіслав Грабський проголосив розпорядок скликання «організаційної комісії академічного шкільництва з українською викладовою мовою» уже 4 січня 1926 р. До Комісії міністр С. Грабський покликав із польської сторони професорів краківського університету д-ра Чекановського і д-ра Збігнева Паздра; а з українського боку професорів: д-р Олександра Колесу, д-ра Станіслава Дністрянського, д-ра Степана Рудницького, д-ра Кирила Студинського, д-ра Володимира Вергановського, д-ра Ілярія

Свенціцького і д-ра (Романа Смаль-Стоцького, всіх як членів і д-ра Мирона Кордубу як заступника. Згодом засідання комісії перенесли на 16 січня 1926 р. Але комісія так і не зійшлася. [53, с. 58]

Вже із самого тексту заяви, підписаної проф. д-ром Романом Смаль-Стоцьким і адресованої до міністра Станислава Грабського, помітно, що вона має «збірний» характер. Замість того, щоб кожен член організаційної комісії складав таку заяву, за всіх її склав проф. д-р. Роман Смаль-Стоцький. Крім того, із тексту заяви бачимо, що над нею дебатовала університетська комісія при Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка і Колегія австрійських професорів українців у Празі. Далі, що ця заява була супровідним листом проф. Романа Смаль-Стоцького до листа проф. д-ра Кирила Студинського, адресованого міністрові Грабському. [31, с. 378]

Крім того незалежно від самого тексту декларації виявилось, що проф. Роман Смаль-Стоцький пробув кілька днів у Львові, де члени університетської комісії Наукового Товариства ім. Шевченка разом із ним цю декларацію уклали, стилізували й оформлювали, при чому травної сторінки декларації, як пізніше виявилось, допрацьовував і її оформлював д-р Кость Левицький. Підготовка тієї декларації тривала довго, декілька тижнів. У справі комісійної декларації, говорив також д-р Роман Смаль-Стоцький із д-ром Дмитром Левицьким, головою організованої в липні 1926 р. нової політичної партії УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання) у тому напрямі, чи доцільно таку декларацію подавати і чи він як голова Партії зможе запевнити, що вона не спричинить політичних ускладнень. Д-р Дмитро Левицький мав заявити, що нічого схожого сподіватись не треба, адже професори-емігранти, які братимуть участь у організаційній комісії, а потім евентуально обіймати в українському університеті, без такої заяви не зможуть обійтися. Та й держава мусить її від них вимагати. Словом, через таку велику справу, як університетська організація, така декларація нікого не задивує і не збентежить, першочергово через те, що вона має колективний характер. [53, с. 58]

Реакція на декларацію д-ра Романа Смаль-Стоцького, подану міністрові Грабському від українських професорів, дуже різко була сприйнята українською стороною у несподівано жорсткій формі. Вважалося, що д-ра Р. Смаль-Стоцького не тільки спаплюжено, але й обкладено прилюдним бойкотом. Словом, для нього справа набула трагічного характеру. Організаційна Комісія, так і не зійшлася вже ніколи, а польський уряд відчув полегшення, адже з плечей зник клопіт організації і заснування українського університету. Польські політики, дипломати й члени уряду прилюдно твердили, що українці протестували проти утворення університету з українською викладовою мовою для них й, відповідно, потреба створення українського університету зникла із порядку денного.

Незважаючи на таку реакцію польської сторони, українці продовжували заявляти, що хочуть відкриття університету із повною легітимізацією зі сторони Польщі, але не можуть погодитися з методами поведінки поляків при створенні університету. Тому з української надійшла реакція у вигляді інтерпеляції Української Парламентарної Репрезентації Волині, Холмщини, Полісся і Підляшшя у справі невиконання польським урядом постанов артикулу 24-26 закону з 26 вересня 1922 р., що відносилися до заснування українського університету. Ця інтерпеляція до уряду була внесена в сеймі 5 лютого 1926 р. А щоб дати світові ще й наглядний доказ, що українці таки прагнуть університету, то ця ж сама Парламентарна Українська Репрезентація оголосила в сеймі свій законопроект на заснування українського університету. [31, с. 379]

У світлі того законопроекту український університет мав бути заснований у Львові і мав мати такі факультети:

1. Теологічний греко-католицький.
2. Теологічний греко-православний.
3. Правничий і політичних наук.
4. Природничо-математичний.
5. Гуманістичний.

6. Медичний.

7. Технічно-агрономічний. [52, с. 45]

Польський сейм цей законопроект відмовився навіть розглядати й продовжив ігнорування подальших українських звернень у справі українського університету.

Ціла університетська справа в світлі наведених фактів, що мали місце у 1924, 1925 і 1926 р. виглядає як «гра в піжмурки». Українці не хотіли й думати про інший університет, але лише про такий, який вони собі уявляли, а поляки відверто насміхались із української проблеми й давали чітко зрозуміти, що мета українців марна. [31, с. 379]

Польща мала серйозні проблеми із позицією українців щодо проблеми Таємного університету, який вона не визнавала, й шукала можливість вирішити цю справу без зайвої крові. Простежувались пошуки українських наукових діячів чи поодиноких впливових громадян, щоб порозумітись саме в університетській справі, але це не давало ніяких позитивних наслідків. Тому польський сейм ухваливши закон про т. зв. воєводську автономію 26 вересня 1922 р. вніс до того закону і постанову про заснування українського університету до двох років, тобто до вересня 1924 р. Виходячи з цього, для Польщі, і для українців ситуація в університетській справі кардинально змінилась 14 березня 1923 р., коли за Польщею визнано Сх. Галичину. [53, с. 58]

Польща 14 березня 1923 р. взяла на себе обов'язок реалізувати постанову закону з 26 вересня 1922 р., що значно ускладнило процес створення університету для українців. Політично цей університет свою роллю вже відіграв, але науково бажав і далі відігравати важливу роль. Однак вести наукову роботу ставало із кожним днем все важче й важче. Отже, українці фактично цілу університетську кампанію до 14 березня 1923 р. програли. Тому у Кураторії Високих Українських Шкіл, яка повстала з ініціативи самої університетської молоді, виринула така, доволі дивна думка, надіслати петиції до польського сейму і сенату в справі удержавлення цього

університету. І цікаво, що за такою акцією була саме університетська молодь, були представники поодиноких партій, що засідали в Кураторії крім комунізуючих. Проти цієї акції виступив щоденник у Львові «Діло», що стояв саме в той час в опозиції до офіційного проводу Української Трудової Партії. Щодо політичних груп, у Кураторії, то треба підкреслити, що ні одна з них, коли брати до увагу чисто національні групи, не мала в тодішній ситуації ніякої конкретної концепції щодо розв'язку саме існуючої університетської проблеми, тобто проблеми таємного українського університету. Але пізніше виявилось, що ніяка політична група, очевидно, національна українська Політична група, не мала ніякої концепції розв'язку університетської проблеми в площині реалізації польським урядом закону 26 вересня 1922 р. про університет для українців. [52, с. 46]

Коли ж у 1924 р. уряд Владислава Ґрабського розпочав певні кроки в напрямі реалізації постанови закону 26 вересня 1922 р. про університет для українців – українці, крім університетських професорів австрійських університетів, показали себе цілковито до цього не підготовлені. [31, с. 379]

Після провалу справи організації українського університету, ініційованої урядом Владислава Ґрабського й після ліквідації українського тайємного університету у Львові цілих десять років ідея українського університету не культивувалась. Будь яке зацікавлення нею в українському соціумі зменшилось. Перш за все тому, що потужний польський наступ на усі національні сфери життя українців змусив громадськість реагувати на нові, більш серйозні виклики. Найцікавішим у той час був факт, що серед української студентської молоді зацікавленість справою українського університету цілковито щезла. Тут було багато причин, але найважливішою було те, що переважна частина молоді займалася тепер конспіративною національно-революційною роботою в ОУН. Вона мало займалася наукою, але за те жертвувала багато енергії, крові та життя для революційної роботи, страждала у в'язницях й виснажувалась. Користі із цієї цілої роботи було мало, але шкоди доволі багато. Інша частина української студентської,

молоді вступала до польських університетів, де «тихо» й «ревно» студіювала, а по завершенні студій намагалась добитись якого небудь. становища в державному апараті, (подекуди навіть ціною національного самопониження). Правда, що випадків такого самопониження, на щастя, було небагато, але вони все таки були. [52, с. 49]

Словом, українська студентська молодь жила в двох протилежних екстремах. Одна її частина експонувалась, боролась і терпіла, а друга шукала спокою, вигоди і становища по скінченні студій. Очевидно, що ні одна, ні друга частина не хотіла й не мала «часу» займатися такою «дрібною» справою як український університет. [53, с. 57]

У травні-червні 1935 р. знову актуалізувалась українська університетська справа у Польщі. Востаннє довоєнного періоду. Було це у час переговорів президії УНДО (Українського Національно-Демократичного Об'єднання) з польським урядом у справі т. зв. нормалізації польсько-українських відносин у Польщі. Тоді між українськими домаганнями була й справа університету. На початку 1936 р. Українська Парламентарна Репрезентація ще раз докладно сформулювала та скодифікувала всі українські домагання з травня 1935 р., між якими знову була і справа українського університету. Заклад повинен був бути заснований у найближчих роках, а для заспокоєння українських революційних настроїв до часу створення університету було дозволено відкриття кафедри української літератури у Львівському університеті. Уряд це домагання виконав літом 1936 р. Втілив цю ідею в життя тодішній міністр освіти проф. Свентославський. Під примусом сенат львівського університету відкрив кафедру української літератури та дав дозвіл на її функціонування. Реалізацію ж масштабного плану по утворенню українського університету, санкціонованого польським урядом так і не було завершено через початок Другої світової війни.

ВИСНОВКИ

Проведене нами магістерське дослідження дозволило зробити наступні висновки:

1. Таємний Український університет постав у Львові у драматичний період після поразки українських сил у Галичині у польсько-українській війні 1918-1919 рр., коли українське суспільство продовжило обстоювати свою ідентичність вже не військовими методами. Це унікальне явище у нашій історії з'явилося як реакція суспільства на впроваджені польською владою зміни, зокрема в царині освіти. Відразу після захоплення міста Львівський університет (тоді мав ім'я Франца І) був перейменований на університет Яна Казимира, а чинні українські кафедри скасовані. Мовою викладання залишилася тільки польська мова. 14 серпня 1919 р. ректорат університету Яна Казимира оголосив, що в університеті будуть здобувати освіту лише громадяни Польської держави, які служили в польській армії, та громадяни держав-союзниць Польщі. Невдовзі подібні розпорядження польський уряд зробив для усіх університетів. Зрозуміло, що таким чином права на університетську освіту на окупованій Польщею території та взагалі у Польській державі позбавлялись учорашні противники поляків – українці, що зі зброєю в руках воювали за українську державу. Проблематичним був також виїзд на навчання за кордон. В українському суспільстві розпочався процес пошуку виходу із ситуації, що склалася.

2. Вирішальну роль у створенні таємного Українського університету відіграв студентський рух. Адже тодішні студенти (серед яких було багато колишніх вояків Галицької армії, що не встигли вступити в університет або перервали в ньому навчання через війну) були однією з рушійних сил при створенні цієї інституції та весь час займались забезпеченням її діяльності.

Вони, зважаючи на позбавлення змоги отримати повну вищу освіту, розпочали активну діяльність, щоб її здобути. Спершу було відроджено роботу студентських передвоєнних організацій. Серед них виділялась

«Академічна громада», навколо якої почали гуртуватись студенти, а згодом – ядро «громади» й стало основною ініціативною групою утворення Таємного університету.

3. Підтримуючи ініціативу студентів й маючи великий досвід у боротьбі за справу Українського університету за австро-угорського панування наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. у Львові, першими розв'язок проблеми запропонували вчені НТШ. Так, 19 серпня 1919 р. дійсні члени НТШ Василь Щурат, Іларіон Свенціцький, Іван Крип'якевич, Богдан Барвінський та Володимир Герасимчук після наради постановили: «за конечне прийти в поміч українській університетській молодезі, яка бажає щиро присвятитися своїм студіям в ціле осягнення потрібного їй образования, дати ініціативу до засновання українських університетських курсів у Львові в об'ємі трьох повних факультетів: філософічного, юридичного і теологічного. Як ініціатори, порішили названі звернутися до Наукового товариства ім. Шевченка з пропозицією, щоб воно взяло в свої руки реалізацію їх думки, присвячаючи розважанню її одно з найблизших засідань Виділу і всіх трьох наукових секцій...».

4. У вересні 1921-го року Українська Міжпартійна Рада, як найвища тоді українська політична установа у краї, офіційно затвердила постанову липневої професорської й викладацької наради й університет розпочав свою роботу. Кошти на перший час діяльність новоутвореного закладу прислала Українська Робітнична Громада із Нью-Йорка. Також збір коштів організували й самі українські студенти. Окрім того, залучили кошти від продажу збіжжя. Уже 15 вересня 1921 року почались записи на навчання в університеті. Однак фактично одразу ж доводилося робити це в умовах конспірації (тому і став заклад «Таємним»). Після замаху Степана Федака (із псевдонімом «Смок») на Юзефа Пілсудського 25 вересня у Львові пройшла хвиля масових репресій проти української молоді й громадян. Зокрема, заарештували ректора українського університету Василя Щурата, секретаря університету Богдана Барвінського й декількох професорів. Усім їм довелося просидіти декілька

місяців у слідчій тюрмі.

Через місяць, 23 жовтня у великому залі Народного дому відбулася урочиста презентація з нагоди початку навчання в Українському університеті. Промову виголосив проректор університету доктор Мар'ян Панчишин (який незабаром став його ректором).

Загалом під час першого навчального року 1921–1922 років усіх кафедр в університеті було 58 (філософський факультет – 26, правничий – 22, медичний – 10) і ще допоміжних вісім кафедр для технічних студій.

5. Незважаючи на масові поліцейські облави, університет працював. Під кінець першого навчального року 28 травня 1922 р. відбулось засідання Сенату університету, на якому проведено вибори керівництва. Ректором знову залишився В. Щурат, а проректором – М. Панчишин. На медичному факультеті деканом став М. Вахнянин, продеканом – І. Куровець, делегат – М. Музика, а на правничому і філософському факультетах декани і продекани після виборів залишились ті самі. На цьому ж засіданні затверджено офіційну назву: «Український університет у Львові».

6. Ректором став Василь Щурат, проректором Мар'ян Панчишин, деканами Мирон Кордуба на філософському, Володимир Вергановський на правничому, Іван Куровець на медичном факультетах. До складу Сенату ввійшли ще продекани Володимир Левицький, Макс Левицький і Максим Музика і делегати: Іван Крип'якевич, Роман Ковшевич і Мирон Вахнянин. Секретарем Сенату обрали І. Крип'якевича. Сенат відразу розпочав створення наукової програми і добору викладачів.

7. Протягом всього часу існування Університету, заклад крім звичайних поліцейських облав і арештів, заклад страждав й від адміністративно-політичних переслідувань. Польська влада взялась і до інших методів боротьби з Українським університетом. Були видані розпорядження про дисциплінарні розслідування проти тих українців, які викладали в Українських високих школах, перебуваючи на державній службі.

8. Через об'єктивні і суб'єктивні умови існування університету було

приречене. Польська влада відмовлялась визнавати дипломи університету, адже не визнавала й сам заклад, який був офіційно не легальним. Тому одні українські студенти, попри бойкот, усе більше почали записуватися до польських вищих навчальних закладів, інші почали масово виїжджати на навчання до інших країн.

9. Зважаючи як на втрату інтересу молоді до навчання в нелегальних інституціях (через не визнання диплому), так і на відтік кваліфікованих викладачів, в українському суспільстві почали задумуватись над конкурен- тоспроможністю Українських високих шкіл. У Кураторії, яка була покликана забезпечувати навчання студентів та подальше їх працевлаштування після закінчення навчання, ці питання стали предметом тривалих, але переважно безперспективних обговорень. З часом при реальному погляді на речі почала переважати думка, що подальше існування таких нелегальних інституцій недоцільне. Тому Кураторія переважною більшістю голосів вирішила з кінцем 1924/25 академічного року на необмежений час припинити їх роботу. Таким чином, Український університет, а з ним і Українська висока технічна школа, з кінцем липня 1925 р. припинили свою діяльність.

10. Таємний Український університет було організовано на зразок європейських університетів. Структура, керівництво й організація навчального процесу будувалися на взірець довоєнних австрійських університетів, які свого часу закінчила основна маса викладачів таємного університету. Український університет відкрив свої двері не тільки для українців, але й для всіх, кому розпорядження польського уряду ускладнили здобуття вищої освіти. Так, серед студентів Українського університету у Львові були євреї. На піку розбудови університету були такі освітні підрозділи: філософський факультет мав 28 кафедр, правничий – 25, медичний – 10. Через недостатню матеріальну базу (брак лабораторій, клінік, медичних препаратів) на останньому факультеті могли забезпечити тільки 2 роки навчання, тоді як на перших двох тривав повноцінний курс – 4 роки.

11. Історія Українського університету 1921-1925 рр. є повчальною як приклад відкритого поєднання освітніх та національно-політичних завдань, як консолідований прояв громадської ініціативи, що ґрунтувалася на тимчасовому збігові настроїв різних верств населення, врешті – як показовий вираз українсько-польських стосунків першої чверті ХХ ст., коли Галичина опинилася у вихорі державно-політичних і культурно-національних процесів, пов'язаних із переходом від австрійської конституційно-монархічної влади до польської національної держави. Проте діяльність цього університету не можна оцінювати за класичними університетськими критеріями, через відсутність її спрямування на утримання раціональної дистанції між наукою й освітою, з одного боку, й політикою з іншого.

Створення та діяльність Українського таємного університету у Львові стало демонстрацією солідарності та життєздатності українського суспільства, своєрідним протестом проти утвердження польської державності на території, яку українці вважали своєю. Незважаючи на те, що цей український університетський проект зазнав невдачі, проте він став певним досвідом для української інтелектуальної спільноти у подальшій боротьбі за створення легітимного україномовного вищого навчального закладу або ж хоча б досягнення певних компромісів в умовах перебування Галичини у складі Польщі.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА Й ЛІТЕРАТУРА

Джерела:

1. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів І. П. Крип'якевича, № 149 («Український університет 1920–1922»); «Список викладачів і студентів 1921–1922 рр.». – б/п.
2. Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Архів І. П. Крип'якевича, № 170 («Семінар Українського університету 1920–1923»); «Історичний вісник. Орган студентів істориків Українського Університету у Львові. Виходить неперіодично», 1923, число 1. – б/п.
3. Центральний державний історичний архів України у Львові. – Ф. 309 (Наукове товариство ім. Т. Шевченка). – Оп. 1. – Спр. 38 («Протоколи засідань секцій НТШ 1919–1938 рр.»). – 136 арк.
4. Сліпий Йосиф. Спомини / ред. Іван Дацько, Марія Горяча. Львів.Рим: Видавництво УКУ, 2014. 608 с.
5. Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя. Житомир: Вісник, 1992. 126 с.
6. Юліан Редько (1905–1993): Статті. Спогади. Матеріали / Упоряд. Т. Кульчицька; Наук. ред. О. Луцький; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. Львів, 2006.

Література:

1. Алексієвець М., Бондаренко С. Просвіти – у національно-політичному житті та піднесенні свідомості українства Східної Галичини (1919-1939). «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування): матер. Міжн. наук. конф. / За заг. руд. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТИПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 279 с.
2. Алексієвець М. Роль Наукового товариства ім. Т. Шевченка в українському національному відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.). Тернопіль, 1999. 188 с.

3. Андрухів І.О. Українські молодіжні товариства Галичини: 1861–1939 рр.: короткий історичний нарис. Івано-Франківськ: Б.В., 1995. 73 с.
4. Баїк Л., Мітюров Б. Стан народної освіти, школи і педагогічної думки на західноукраїнських землях в період панування австро-угорської монархії. Дрогобич, 1965. 56 с.
5. Баран С. З поля національної статистики галицьких середніх шкіл. Львів, 1910. 75 с.
6. Бегей І. Українська лівиця Галичини: теорія і практика (кінець ХІХ – перша половина ХХ ст.). К.: УБС НБУ, 2015. 374 с.
7. Благий В. Шкільництво в Галичині на початку ХХ ст.: історико-соціологічний аспект. Львів: Інститут українознавства НАНУ. 1999. 75 с.
8. Будівничі НТШ й ЕУД: Володимир Кубійович (1900–1985), Атанас Фіголь (1908–1993). К: Видавництво АТ «ОБЕРЕГИ», 1998. 252 с.
9. Васькович Г. Шкільництво в Україні (1905-1920 рр.). К.: Мандрівець, 1996. 358 с.
10. Верига В. Там, де Дністер круто в'ється: Історичний нарис виховно-освітньої політики в Галичині на прикладі учительської семінарії та гімназії в Заліщиках, 1899–1939. 2-ге вид., випр. Львів: Каменярь, 1993. 279 с.
11. Винар Л. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, 1892-1930. Мюнхен: Дніпрова Хвиля, 1970. 111 с.
12. Виздрик В. С. До питання становлення українського таємного університету у Львові // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка»: Держава та армія. 2009. №. 659. С. 116-121.
13. Дорошенко В. Огнище української науки – Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. 147 с.
14. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. К.: Українознавство, 1996. 255 с.
15. Головач Ю. Вчені НТШ і Український Університет у Львові // Вісник НТШ.1992. Число 1 (3). С. 12-13.

16. Другий статут Товариства «Просвіта» у Львові 1870 р. Статути. / упор. В. Пашук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Львівське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, 1999. 271 с.
17. З історії Наукового товариства імені Шевченка: збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові. Т. 10. Наукове товариство імені Шевченка у Львові. Львів, 1998. 322 с.
18. Завгородня Т. Освітньо-виховна діяльність українських товариств Галичини (1919-1939). Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (XIX-XXI ст.). Т. 2. Діяльність громадських й культурно-освітніх товариств як чинник розвитку українського та польського шкільництва: зб. наук. пр. / за ред. Д. Герцюка і А. Гаратик. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 520 с.
19. Зайцева З.І. Інституціоналізація української науки наприкінці XIX – на початку XX ст.: автореф. дис. ... докт. іст. наук. К., 2007. 40 с.
20. Зайцева З.І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.). Київ: КНЕУ, 2006. 368 с.
21. Зашкільник Л. Товариство наукових викладів імені Петра Могили: довідник з історії України / за заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. К.: Генеза, 2001. 1135 с.
22. Зуляк І. С. Діяльність «Просвіти» у національно-культурному відродженні Східної Галичини (1868-1914). Тернопіль, 1999. 184 с.
23. Зуляк І.С. Товариство «Просвіта» у Західній Україні в міжвоєнний період: організаційні засади, господарське становище та культурно-просвітня діяльність: автореф. дис. ... докт. іст. наук. Чернівці, 2006. 33 с.
24. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.) / За ред. Ступарика Б.М. Коломия: «Вік», 1995. 173 с.

25. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціальнополітичний портрет. К.: Либідь, 1993. 176 с.
26. Качмар В.М. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX – початок XX ст.) / Качмар Володимир Михайлович. – Львів : Львівський державний університет ім. І. Франка, 1999. – 118 с.
27. Качор А. Мужі ідеї і праці. Андрій Палій і Андрій Мудрик творці «Маслосоюзу» і модерної української молочарської кооперації в Західній Україні. Вінніпег та ін.: видання «Братства Маслосоюзників» у Канаді та ЗСА, 1974. 344 с.
28. Киричук О.С. Ставропігійський Інститут у громадському житті Галичини (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2001. 22 с.
29. Кліш А. Боротьба за утворення Українського університету у Львові і участь у ній Кирила Студинського (20-ті рр. XX ст.) // Збірник праць ТО НТШ. Т.: Рада, 2007. Том 3: Українсько-польські відносини вчора і сьогодні. С. 61-69.
30. Кобилецький М.М. Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 1998. 24 с.
31. Козак Л. Василь Щурат і Український таємний університет // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника. 2012. Вип. 4 (20). С. 371-380.
32. Ковальчук В.М. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність М. Галущинського: автореф. дис. ... канд. пед. наук. ІваноФранківськ, 2004. 18 с.
33. Ковальчук О. Освітня діяльність і педагогічні погляди Дениса Коренця в контексті розвитку українського кооперативного шкільництва у Галичині (кінець XIX – перша половина XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

34. Коновець О.Ф. Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.). Київ: Хрещатик, 1992. 120 с.
35. Коритко Л.Я. Організаційно-правові засади діяльності суб'єктів господарювання Східної Галичини та Буковини в складі Австро-Угорщини: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 224 с.
36. Кріль М., Лешкович Н. Товариство українських наукових викладів імені Петра Могили (1908-1939 рр.). Вісник Львівського національного університету ім. І.Франка. Серія історична. 2011. Вип. 46. С.430-452.
37. Круглашов А. Проблеми національно-культурного розвитку українців Австрії в працях Михайла Драгоманова (друга половина XIX ст.). Українсько-австрійські культурні взаємини другої половини XIX – початку XX століття. / під ред. О. Федорука. Київ-Чернівці, 1999. 303 с.
38. Кубійович В. Нарис історії наукового товариства ім. Шевченка(1873–1949). Львів: Б.В, 1991. 52 с.
39. Курляк І. Українська гімназійна освіта у Галичині (1864 – 1918 рр.): монографія. Львів, 1997. 222 с.
40. Кухар Р. Віденська «Січ». Історія Українського Академічного Товариства «Січ» у Відні (1868–1947). Київ: УКСП «Кобза», 1994. 187 с.
41. Кучер Р. В. Наукове товариство імені Т. Шевченка: два ювілея. К.: Наукова думка, 1992. 112 с.
42. Лазечко П. В. З історії створення та діяльності Українського таємного університету у Львові (1921–1925 рр.) // Український історичний журнал. 1994. №. 6. С. 64-71.
43. Лисенко О.В. «Просвіти» та кооперативи в українському суспільному середовищі на початку XX ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2008. 180 с.
44. Лисяк-Рудницький І. Українці в Галичині під Австрійським пануванням: історичні есе. К.: Основи. 1994. 346 с.
45. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень, 1916. 63 с.

46. Лукашів В.Я. Діяльність товариства ім. М. Качковського в Східній Галичині (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Тернопіль, 2014. 21 с.
47. Лучишин І. Кооперативне виховання в школах «Рідної школи». Львів: Рідна школа, 1930. 63 с.
48. Макарчук С.А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР. Львів: Світ, 1997. 192 с.
49. Малюта О. «Просвіти» і Українська Державність (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.). К.: Вид. центр «Просвіта», 2008. 840 с.
50. Малюта О. Трансформація поглядів діячів «Просвіти» на державницьку ідею (1868-1943 рр.). Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2005. Вип. 9. С. 14-22.
51. Мудрий В. Боротьба за огнище української культури в західних землях України / Василь Мудрий. – Львів : Накладом української краєвої студентської ради, 1923. – 130 с.
52. Мудрий В. Український університет у Львові у рр. 1921–1925. Нюрнберг, 1948. 59 с.
53. Мудрий М. В обіймах політики: Український таємний університет у Львові, 1921–1925 роки (До 90-річчя від створення) // Вісник НТШ: інформаційне видання / Світова Рада Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Львів, 2011. № 46. С. 36-41.
54. Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (II половина ХІХ – 1939 р.): автореф. дис. ... докт. пед. наук. Тернопіль, 2009. 39 с.
55. Нарис історії «Просвіти» / Р. Іваничук та ін. Львів–Краків–Париж: Просвіта, 1993. 232 с.
56. Никифорак М. Буковина в державно-правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці: Рута, 2004. 384 с.
57. Никифорак М.В. Державний лад і право на Буковині в 1774–1918 рр. Чернівці: Рута, 2000. 279 с.

58. Огоновський О. Системи австрійського права приватного. Видав П. Стебельський. Т.1. Науки загальні і право річеве. Львів: Накл. О. Огоновської, 1897. 341 с.
59. Орлевич І.В. Діяльність Львівського Ставропігійського Інституту (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2000. 23 с.
60. Осечинський В.К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. 183 с.
61. Осовська Г.В., Осовський О.А. Основи менеджменту: навчальний посібник. К.: Кондор, 2006. 664 с.
62. Павленко Ю. Наукові товариства – феномен просвітництва і культури. К.: Академперіодика, 2001. 420 с.
63. Петрів Р. Правове становище Східної Галичини у складі Австрійської імперії (70-і рр. XVIII – 70-і рр. XIX ст.). Бойківщина. Наук. зб. Дрогобич, 2002. Т. 1. С. 128-152.
64. Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. 427 с.
65. Пласт у Станиславові та Івано-Франківську (1911-2009 рр.) / упоряд. Андрій Чемеринський та Василь Іваночко. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2009. 223 с.
66. Плитус О. Роль Товариства «Рідна школа» у становленні бібліотечної справи Галичини кінця XIX – першої третини XX століття (історіографічний аспект). Вісник Прикарпатського університету. Історія. 2012. Випуск 19. С.144-150.
67. Політологія: підручник / за заг. ред. І.С. Дзюбка, К.М. Левківського. К.: Вища школа, 1998. 304 с.
68. Попов В., Калиновский З. Руська бесіда: очерк. Львов: Ахшот, 2006. 78 с.

69. Поступ до рідної школи: іст.-педагог. нариси / П. Сікорський (керів. авт. колективу) та ін. Львів: Дивосвіт, 1998. 158 с.
70. Потапюк Л. Історія розвитку економічної освіти в контексті культурноосвітнього простору Західної України (друга половина XIX – початок XX ст.): монографія. Луцьк : СПД Гадяк Ж.В. 2013. 722 с.
71. Потапюк Л.М., Потапюк І.П. Становлення економічної освіти на прикладі діяльності українських громад (кінець XIX – початок XX століття). Економічний форум, 2015. № 2. С. 5-11.
72. Про січковий рух / «Запорожець» календар для народів на рік 1921. – Коломия. 1921. 32 с.
73. Просвіта Івано-Франківська: минуле й сучасне. Книга 1.: у двох кн. ІваноФранківськ: Сіверія, 2000. 208 с.
74. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X – поч. XX ст.). К., 1991. 379 с.
75. Рубель Амалія. Хроніка філії Союзу Українок у Станиславові. ІваноФранківськ: «Лілея-НВ», 2009. 128 с.
76. Рудий Н.Я. Інститут опіки і піклування в Україні: історико-правове дослідження: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 216 с.
77. Рудницька М. П'ятнадцятиліття одного з'їзду. Статті. Листи. Документи / упор. М. Дядюк. Львів, 1998. С. 273-287.
78. Савенко В. Боротьба НТШ за відкриття Українського університету у Львові в 20-х рр. XX ст. «Просвіта» в національно-культурному житті українського народу (до 140-річчя з часу заснування): матер. Міжн. наук. конф. / за заг. руд. проф. І. С. Зуляка. Тернопіль: Вид-во ТИПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 279 с.
79. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.). Івано-Франківськ, «Плай», 1999. 133 с.

80. Сірополко С. Історія освіти в Україні. К.: Наук. думка, 2001. 911 с.
81. Ступарик Б. М. Національна школа: витоки, становлення. К.: ІЗМН, 1998. 336 с.
82. Сухий О. Від русофільства до москвофільства (російський чинник в громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ ст.). Львів: Місіонер, 2003. 495 с.
83. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: організаційні засади та напрями діяльності. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стебля Львів 2001. С. 281-299.
84. Творидло М. П'ятдесятилітня діяльність «Просвіти» на полі економічним. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. 98 с.
85. Тейлор А. Дж. П. Габсбурзька монархія 1809–1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини / пер. з англ. Львів: ВНТЛ-Класика, 2002. 268 с.
86. Терлюк І.Я. Історія держави та права України. Навчальний посібник. К.: Атіка, 2011. 944 с. 150. Терлюк І.Я. Історія держави і права України. Практикум. К.: АТІКА, 1999. 192 с.
87. Терлюк І.Я. Окупаційний режим в Україні 1941–1944 рр. і проблеми творення української національної державності: історія держави і права. Львів: Каменяр, 2009. 126 с.
88. Товариство «Просвіта» у Львові. Статути. / упор. В. Пашук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Львівське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, 1999. 271 с.
89. Третій статут товариства «Просвіта». 1876 р. Статути. / упор. В. Пашук. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,

Центральний державний історичний архів України, м. Львів, Львівське обласне об'єднання Всеукраїнського товариства «Просвіта» ім. Т. Шевченка, 1999. 271 с.

90. Трофим'як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації в національновизвольному русі Галичини: (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2001. 694 с.

91. Трофим'як Б.Є. Гімнастично-спортивні організації в національновизвольному русі Галичини: (друга пол. XIX ст. – перша пол. XX ст.): 207 автореф. дис. ... докт. іст. наук. Львів, 2003. 40 с.

92. Турій О. Національна та політична орієнтація греко-католицького духовенства в 1819 – 1859 рр. (до генези москвофільства): матеріали засідань Історичної та Археологічної комісій НТШ у Львові. Львів, 1994.

93. Футала В. Діяльність культурно-освітніх товариств Західної України у 1920-1930-х рр.: сучасні дослідження та інтерпретації. Актуальні питання гуманітарних наук. 2015. Вип. 12. С. 79-88.

94. Ханас З.Б. Нариси з історії жіночого руху Стрийщини. Стрий: «Видавничий дім «Укрпол», 2007. 359 с.

95. Хмельовський П.М. Українське педагогічне товариство «Рідна школа» в суспільно-політичному житті Західної України (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Івано-Франківськ., 2004. 22 с.

96. Хобзей П. Таємний університет у Львові // Україна: наука і культура. К., 1991. Вип. 25. С. 45-59.

97. Шологон Л.І. Джерела з історії національно-культурного руху українців Галичини (1848-1914 рр.). Монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2015. 460 с.

98. Шологон Л.І. Українські педагогічні товариства Галичини та Буковини 80-х рр. XIX – початку XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2003. 20 с.

99. Щербань Т.О. Фундатори Українського наукового товариства. К.: Видавництво товариства «Знання» України, 1992. 48 с.

100. Юрків Ю.В. Українські жіночі організації у національно-політичному житті Східної Галичини (1917-1939): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Чернівці, 2009. 21 с.